

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

مجلة كلية الإلهيات في جامعة بينكول

Bingol University
Journal of Theology Faculty

ISSN: 2147-0774

Cilt: V | Sayı: 10 | Yıl: 2017/2

Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (BÜİFD), yılda iki kez (25 Haziran/25 Aralık) basılı yayımlanan ulusal hakemli bir dergidir.

Bu dergi ulusal ve veri indeksleri ile atf dizin tarafından taranmaktadır.

BÜİFD dergisinde yayımlanan yazıların bilimsel ve hukukî sorumluluğu yazarlarına aittir.

Yayımlanan yazıların bütün yayın hakları yayıncı kuruluşa ait olup izinsiz, kısmen veya tamamen basılamaz, çoğaltılamaz ve elektronik ortama aktarılamaz.

**BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ**

Cilt: V, Sayı: 10, yıl: 2017/2

ISSN: 2147-0774

**BİNGOL UNIVERSITY
JOURNAL OF THEOLOGY FACULTY**

Volume: V, Issue: 10, Year: 2017/2

Sahibi / Owner / المشرق العام /
(Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Adına)
(On Behalf of Bingol Universty Theology Faculty)
Prof. Dr. Hakan OLGUN

Editör / Editor / رئيس التحرير
Doç. Dr. Thamer HATAMLEH

Editör Yardımcıları / Editorial Assistants /
التحرير مساعد رئيس

Arş. Gör. Muhammed ASLAN
Arş. Gör. Hüsnü TURGUT
Arş. Gör. Eyüp SEVİNÇ

Yazı İşleri Müdürü / Editor in chief
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Şirin AYIŞ

Baskı Yeri ve Tarihi / Publication Place and Date
İstanbul, Aralık 2017

Kapak ve Sayfa Tasarımı
Semal Medya Tasarım Ofisi
semalmedya@gmail.com

Baskı / Printing
Sadık Daşdoğan-Berdan Matbaacılık
Davutpaşa Cad. Güven San. Sit. C Blok No: 215-216,
Topkapı / İstanbul - Tel: (0212) 613 12 11

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Hakan OLGUN
Prof. Dr. Orhan BAŞARAN
Prof. Dr. Ousama EKHTIAR
Doç. Dr. Mustafa KIRKIZ
Doç. Dr. Nusretin BOLELLİ
Doç. Dr. Abdulsasr SÜT
Doç. Dr. İbrahim ÖZDEMİR
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Şirin AYIŞ
Yrd. Doç. Dr. İsmail NARİN
Yrd. Doç. Dr. Murat KAYA
Yrd. Doç. Dr. Emrullah ÜLGEN
Yrd. Doç. Dr. Bedrettin BASUĞUY
Yrd. Doç. Dr. Nebi BUTASIM

Yazışma Adresi / Corresponding Adress
Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi 12000
Merkez/BİNGÖL
Tel: +90 (426) 2160005 -Fax: +90 (426) 2160035

Elektronik posta / e-mail
bingolilahiyatdergisi@hotmail.com

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. İbrahim ÇAPAK (Bingöl Üniversitesi) Prof. Dr. Abdulaziz BEKİ (Sebahattin Zaim Üniversitesi) Prof. Dr. Abdurrahman ACAR (Dicle Üniversitesi) Prof. Dr. Abdülaziz BAYINDIR (İstanbul Üniversitesi) Prof. Dr. Adnan DEMİRCAN (İstanbul Üniversitesi) Prof. Dr. Ali AKYÜZ (Marmara Üniversitesi) Prof. Dr. Bilal AYBAKAN (İbn Haldun Üniversitesi) Prof. Dr. Cafer Sadık YARAN (On Dokuz Mayıs Üniversitesi) Prof. Dr. Cemalettin ERDEMCI (Siirt Üniversitesi) Prof. Dr. Erkan YAR (Fırat Üniversitesi) Prof. Dr. Faruk BEŞER (Marmara Üniversitesi) Prof. Dr. Fethi Ahmet POLAT (Muş Alparslan Üniversitesi) Prof. Dr. Fuat AYDIN (Sakarya Üniversitesi) Prof. Dr. Gıyasettin ARSLAN (Fırat Üniversitesi) Prof. Dr. Halit ÇALIŞ (Necmettin Erbakan Üniversitesi) Prof. Dr. Hayati AYDIN (Yüzcüncü Yıl Üniversitesi) Prof. Dr. Hüseyin HANSU (İstanbul Üniversitesi) Prof. Dr. İbrahim YILMAZ (Atatürk Üniversitesi) Prof. Dr. İlyas ÇELEBİ (İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi) Prof. Dr. Mehmet ERDEM (Fırat Üniversitesi) Prof. Dr. M. Halil ÇİÇEK (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi) Prof. Dr. M. Mahfuz SÖYLEMEZ (İstanbul Üniversitesi) Prof. Dr. M. Sait ŞİMŞEK (Necmettin Erbakan Üniversitesi) Prof. Dr. Mehmet KUBAT (İnönü Üniversitesi) Prof. Dr. Muhammed ÇELİK (Dicle Üniversitesi) Prof. Dr. Musa Kazım YILMAZ (Harran Üniversitesi) Prof. Dr. Musa YILDIZ (Gazi Üniversitesi) Prof. Dr. Mustafa AĞIRMAN (Atatürk Üniversitesi) Prof. Dr. Nurettin CEVİZ (Gazi Üniversitesi) Prof. Dr. Osman GÜRBÜZ (Atatürk Üniversitesi) Prof. Dr. Osman TÜRER (Kilis 7 Aralık Üniversitesi) Prof. Dr. Ömer Mahir ALPER (İstanbul Üniversitesi) Prof. Dr. Ömer PAKIŞ (Hakkâri Üniversitesi) Prof. Dr. Reşat ÖNGÖREN (İstanbul Üniversitesi) Prof. Dr. Sahip BEROJE (Yüzcüncü Yıl Üniversitesi) Prof. Dr. Mehmet KATAR (Ankara Üniversitesi) Prof. Dr. Şaban Ali DÜZGÜN (Ankara Üniversitesi) Prof. Dr. Şamil DAĞCI (Ankara Üniversitesi) Prof. Dr. Şehmus DEMİR (Atatürk Üniversitesi) Prof. Dr. Şuayip ÖZDEMİR (Amasya Üniversitesi) Prof. Dr. Vecdi AKYÜZ (Marmara Üniversitesi) Prof. Dr. Yusuf Ziya KESKİN (Harran Üniversitesi) Prof. Dr. Eyyüp TANRIVERDİ (Dicle Üniversitesi) Prof. Dr. Necmettin GÖKKİR (İstanbul Üniversitesi) Doç. Dr. Abdurrahman ATEŞ (İnönü Üniversitesi) Doç. Dr. Metin YİĞİT (Dicle Üniversitesi)

Sayı Hakemleri / Referee Board of Thisissue

Prof. Dr. Muhammed ÇELİK (Dicle Üniversitesi), Prof. Dr. Nafez Husein HAMMAD (Islamic University of Gaza/Filistin), Prof. Dr. Levent ÖZTÜRK (Sakarya Üniversitesi), Prof. Dr. Naem A. AL-SAFADI (Islamic University of Gaza/Filistin), Prof. Dr. Yusuf SANCAK (Atatürk Üniversitesi), Prof. Dr. Fayeze ABU OMIR (University of Hail/Suudi Arabistan), Doç. Dr. Harun İŞİK (Erciyes Üniversitesi), Doç. Dr. Mustafa KAYA (Atatürk Üniversitesi), Doç. Dr. Murat DEMİRKOL (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi), Doç. Dr. Yunus CENGİZ (Mardin Artuklu Üniversitesi), Doç. Dr. Qasim Mohammed Ahmed (The Iraqi Universty/Irak), Doç. Dr. Abdulcebbar KAVAK (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi), Doç. Dr. Abdulsasr SÜT (Bingöl Üniversitesi), Doç. Dr. Fadıl AYĞAN (Siirt Üniversitesi), Doç. Dr. Hüseyin GÜNEŞ (Şırnak Üniversitesi), Doç. Dr. Enes ERDİM (Fırat Üniversitesi), Doç. Dr. Mehmet KARATAŞ (Dicle Üniversitesi), Doç. Dr. Recep ASLAN (Muş Alparslan Üniversitesi), Doç. Dr. Mehmet BİLEN (Dicle Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Ramazan ÖZMEN (Yüzcüncü Yıl Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Selahattin YILDIRIM (İnönü Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Mazhar TUNÇ (Hakkari Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Abdhalim ABDULLAH (Mardin Artuklu Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Siddık ÜNALAN (Fırat Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Oktay BOZAN (Dicle Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Bünyamin AÇIKALIN (Kilis 7 Aralık Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Mahsum AYTEPE (Muş Alparslan Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Muzaffer ÖZLİ (Fırat Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Kasım ERTAŞ (Şırnak Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Mustafa Selim YILMAZ (Karabük Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Muhammed ÇETKİN (Bingöl Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Hatice TOKSÖZ (Süleyman Demirel Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Ahmet Emin SEYHAN (Kafkas Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Mahmod AL-HASAN (Dimaşk Arapça Dil Merkezi/Suriye).

XVI. Yüzyıl Osmanlı Ahlak Felsefesinin Köklerini İlkçağ'da Aramak: Aristoteles ve Kınalızâde Ali'de Aile Ahlakı*

Süleyman TAŞKIN**

Geliş Tarihi: 23.10.2017, Kabul Tarihi: 30.11.2017

Öz

M.Ö. 384-322 yılları arasında yaşamış bir Antik Yunan filozofu olan Aristoteles, birçok bilimin olduğu gibi ahlak felsefesinin de kurucusu sayılmaktadır. Onun ortaya koyduğu düşünceler kendisinden sonra sadece Batı düşüncesinde değil, Doğu ve özellikle İslam düşüncesinde etkili olmuştur. Söz konusu etkinin varlığı sezilen alanlardan birisi de aile ahlakıdır. Bu bakımdan Aristoteles'in düşüncelerinin kendisinden iki bin yıl sonra yaşamış bir Osmanlı filozofu olan Kınalızâde Ali'nin aile ahlakı düşüncesiyle karşılaştırılması bize bu etkinin niceliği ve niteliği yanında zamansal boyutu hakkında da önemli bulgular sağlayacaktır. Nitekim yaptığımız inceleme sonunda, her iki filozofun da çok farklı bir zaman diliminde yaşamış olma-

* Bu makale "Aristoteles ve Kınalızâde Ali'nin Ahlak Anlayışlarının Karşılaştırılması" adlı yayınlanmamış doktora tezimizin ilgili bölümünün geliştirilmesiyle elde edilmiştir.

** Arş. Gör. Dr., Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe Tarihi Anabilim Dalı (staskin@bingol.edu.tr).

ları ve aralarında dinî-kültürel büyük farklılıklar olmasına rağmen birçok konuda benzer görüşlere sahip oldukları ve bu düşüncelerin temelinde Aristoteles'in olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Aristoteles, Kınalızâde Ali, Aile, Ahlak, Ev yönetimi.

Searching the Roots of the XVI Century Ottoman Moral Philosophy in the First Age: Family Ethics in Aristotle and Kinalizade Ali

Abstract

Aristotle, an ancient Greek philosopher who lived between 384-322 B.C., is considered to be also the founder of moral philosophy as well as of many other sciences. His thoughts have been influential not only in Western thought but also in Eastern and especially in Islamic thought. In this respect, the comparison of Kinalizade Ali's family ethics thought, an Ottoman philosopher who lived after Aristotle about two thousand years, with Aristotle's thoughts has given us important findings about the quality and quantity dimension of this effect as well as its temporal dimension. Indeed, at the end of our examination, although the both philosophers had lived in very different time periods and they had great religious and cultural differences, it was recognized that they have similar views on many subjects and that Aristotle was the basis of these considerations.

Keywords: Aristotle, Kinalizade Ali, Family, Ethics, Home management.

Giriş

Klasik ifadeyle toplumun yapı taşı ya da temeli olarak kabul edilen aile, insanoğlunun kurduğu en değerli ve en küçük doğal yapı/kurumdur. Aile, biyolojik ilişkiler sonucu insan türünün devamını sağladığı gibi, aynı zamanda psikolojik, ekonomik ve sosyal ilişkiler açısından bireyleri birbirine bağlayan önemli bir kurumdur. Bu açıdan, kültürün kuşaktan kuşağa aktarılmasında, bireylerin psikolojik doyularının karşılanmasında ve sosyal ilişkilere dair ilk adımların atılmasında çok önemli görevler icra etmektedir.¹ Bu yönüyle birey ve toplum için vazgeçilmez bir yapı olan aile, tarih boyunca birçok ilim adamı ve filozofun inceleme alanına dâhil olduğu gibi birçok ilim dalının da araştırma konusu olmuştur. Ailenin birey ve toplum ahlakı bağlamında önemli bir yer tutması onun, özellikle genel ahlak ve ahlak felsefesi eserlerinin temel konularından biri olmasını sağlamıştır. Ahlak

1 İbrahim Turan, "Osmanlı Dönemi Ahlak Kitaplarında Aile Ahlakı: Ahlâk-ı Âlâî Örneği", *Uluslararası Kınalızâde Ailesi Sempozyum Bildiriler Kitabı*, (Isparta: SDÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2014), 315.

felsefesinin kurucusu sayılan Aristoteles (384-322) de aile konusuna özel bir kitap ayırmasa da özellikle *Politika* ve *Nikomakhos'a Etik* adlı eserlerinde aile üzerinde durmaktadır. Onun düşüncelerinden hareketle veya ailenin önemine binaen birçok İslam filozofunun da konuya eserlerinde yer verdiği görülmektedir. Özellikle Nasîruddin Tûsî, *Ahlak-ı Nâsırî*² adlı eserinde aile ahlakını özel bir bölümde incelemiş ondan sonra gelen filozoflar da başta Celaleddin Devvânî³ olmak üzere onu takip ederek ve konuyu genişleterek ele almışlardır.

Bu anlamda konuyu eserinde önemle inceleyen âlimlerden birisi de XVI. Yüzyıl Osmanlısı'nda yaşamış olan Kınalızâde Ali Çelebi (1511-1572)'dir. İlk Osmanlı Türkçesiyle yazılmış ahlak kitabı olma özelliği taşıyan *Ahlâk-ı Âlâî*'yi yazan Kınalızâde, kitabını üç bölüme ayırmış ve kitabının ikinci bölümünü *aile ahlakı* konusuna hasretmiştir. Ahlak felsefesi tarzında yazılmış bir eser olarak kabul edilen *Ahlâk-ı Âlâî*, önceki ahlak felsefesi eserlerinden önemli ölçüde faydalanılarak oluşturulmuştur.⁴ Bu eserlere bakıldığında her ne kadar ilkçağ Yunan filozoflarının adları sınırlı sayıda zikredilse de işlenen konularda önemli ölçüde onların düşüncelerinin izlerini görmek mümkündür. Bu bakımdan İlkçağ filozofu olan özellikle Platon ve Aristoteles'in birçok ilim dalında olduğu gibi genel olarak ahlak ve spesifik bazda aile ahlakı konusunda bu düşünürleri etkilediği bir gerçektir. Bu etkinin nitelik ve zamansal boyutunu ortaya çıkarabilmek adına Aristoteles ve ondan yaklaşık iki bin yıl sonra Osmanlı toplumunda yetişmiş Kınalızâde arasında yapılacak bir karşılaştırma bize önemli veriler sağlayacaktır.

1. Aristoteles'te Aile Ahlakı

Aile, Aristoteles düşüncesinde önemli bir yere sahiptir. Çünkü devlet içerisinde büyük farklılıklar olmasına karşın aile, birliğin sembolüdür. Ay-

- 2 Geniş bilgi için bkz. Hâce Nasîruddin Tûsî, *Ahlak-ı Nâsırî*, tsh. Siyavuş Hoşdıl, (Tahran: Müesses-e-i İntişarat-ı Ferâhânî, 1389), 207-252; Nasîruddin Tusî, *Ahlak-ı Nâsırî*, çev. Anar Gafarov, Zaur Şükürov, (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2007). Ayrıca bkz. Anar Gafarov, *Nasîruddin Tûsî'nin Ahlak Felsefesi*, (İstanbul: İSAM Yayınları, 2011), 249-261; Murat Demirkol, *Nasîreddin Tûsî'nin Ahlâk Felsefesine Etkisi*, (Ankara: Fecr Yayınları, 2011).
- 3 Bkz. Celâleddin Devvânî, *Ahlâk-ı Celâli*, (Leknev: Matbaa-i Münşi Nevl-i Kışver, 1334); Harun Anay, *Celâleddin Devvânî Hayatı, Eserleri, Ahlâk Ve Siyaset Düşüncesi*, (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1994).
- 4 Bu bağlamda Ahlâk-ı Alâî'nin özgünlüğüne dair bir çalışma için bkz. Murat Demirkol, "Ahlâk-ı Alâî'nin Ahlâk Felsefesi Literatürü İçindeki Yeri ve Özgünlüğü", *Eskiye*, sy. 33 (2016): 51-78.

rıca aile sevgisi, devlet sevgisinin temelini oluştururken, kamu alanı fikri, kişinin aile içerisinde oluşan özel alan fikrine bağlı olarak gelişmiştir.⁵ Bu yönüyle aile, devletin temeli sayılmaktadır. Aristoteles'e göre aileyi iki temel içgüdü oluşturmaktadır. Erkek ve kadını bir araya getiren *üreme içgüdü*sü ve karşılıklı yardımlaşma için efendi ile köleyi bir araya getiren *varlığını koruma içgüdü*sü. Böylece üç kişiden (erkek, kadın, köle) asgari bir topluluk yani *günlük ihtiyaçların karşılanması için doğa tarafından oluşturulmuş bir topluluk* olan aile meydana gelmiş olmaktadır.⁶

Görüldüğü üzere Aristoteles düşüncesinde aile, doğal bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu, bir bakıma insanın sosyal bir varlık (zoon politikon) olarak kabul edilmesinin sonucudur. Çünkü aile, bu sığata sahip insanın oluşturabileceği en küçük sosyal yapıdır. Bu manada çekirdek aile, üreme, korunma ve bağımlılık gibi temel sosyal işlevleri yerine getirmektedir. Bu durum ailenin, temel ve evrensel biyolojik ihtiyaçların bir ifadesi olduğunu göstermektedir. Örneğin üreme için erkek ve kadının birlik olmaları gerekmektedir. Aristoteles'e göre bu eylem düşünülerek yapılmış bir eylem değildir, doğanın insanlarla beraber hayvan ve bitkilere de verdiği üreme isteğinin bir sonucudur. Aynı şeyler insanın kendini koruma isteği için de söylenebilir.

Aristoteles aile incelemesini, *aile ekonomisi/ev yönetimi (oikonomia)*⁷ üzerinden başlatmaktadır. Bu bağlamda o, aileyi oluşturan dört unsurdan söz eder: (i) Efendi ile köle, (ii) koca ile karı, (iii) baba ile çocuklar ve (iv) kazanma sanatı (para işleri). Aristoteles ev yönetimi çerçevesinde özellikle kölelik ve kazanma sanatı üzerinde dururken, evlilik (kocalık) ve babalık hakkında daha az değerlendirme yapar. Ona göre mülk ailenin, mülk edinme de aile ekonomisinin bir parçasıdır. Çünkü belli bir düzeyde servet olmadan ne yaşamın kendisi ne de iyi yaşam mümkün olabilmektedir. Öte yandan herhangi bir sanat açısından uygun araçların var olması o işi yapmak için zorunludur. Araçlar cansız olabileceği gibi canlı da olabilirler. Bu manada

5 Arlene W. Saxonhouse, "Family, Polity & Unity: Aristotle on Socrates' Community of Wives", *Polity*, sy. 15 (1982): 202.

6 Aristoteles, *Politika*, çev. Mete Tunçay (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2014), I, 2; W. D. Ross, *Aristoteles*, çev. Ahmet Arslan, (İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2011), 369.

7 Ev yönetimi ve ekonomi kavramlarının, Aristoteles'in bu deyiminden türediği ifade edilmiştir. O bu deyimle, bir evin gelirleri ve giderleri bakımından malsal ve parasal yönetimini terimleştirmiştir. Geniş bilgi için bkz. Orhan Hançerlioğlu, "Oikonomia", *Felsefe Ansiklopedisi*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993), 294.

mülkiyet konusu olan herhangi bir şey, bir kimsenin yaşamasını olanaklı kılan bir araç sayılabilir. Böyle düşünüldüğünde o kimsenin mülkiyeti, köleleri de içinde olmak üzere bu araçların toplamını ifade etmektedir. Köle de işte bu bağlamda canlı bir araç olarak görülmektedir. Hem de toplumun vazgeçemeyeceği bir araç. Bu nedenle Aristoteles'e göre araçsız sanat olamayacağı gibi kölesiz bir toplum da düşünülemez. Aristoteles köleye duyulan ihtiyacı: "*Lirin mızrabı kendiliğinden çalsaydı belki o zaman araca ve köleye ihtiyaç duyulmayabilirdi*"⁸ sözleriyle ifade etmiştir.

Aristoteles'e göre kölelik tabii bir olgudur. Bu, doğa gereği böyledir.⁹ İnsanların kimisi hür kimisi ise köle olarak doğmaktadır, bu bir zorunluluktur ve böyle olması faydalıdır. Yaşamın sağlıklı yürüyebilmesi için bazıları yönetecek, bazıları ise yönetilecektir. Zekâsı sayesinde gereken her şeyi önceden görebilen kişiler, doğa tarafından yönetici ve efendi olarak seçilmişken, bunları yapmak için beden gücünden başka bir şeye sahip olmayan kişiler ise köle olarak seçilmişlerdir. Aristoteles bunları *doğadan köle* olarak adlandırmaktadır. Bunlar, bir başkasına bağlı olan ve akıl yürütme yetisinden ona sahip olacak kadar değil sadece anlayacak kadar pay alan kimselerdir. Onları evcil hayvanlardan ayıran şey, hayvanların içgüdüyle, kölelerin ise eksik akıllarıyla sahiplerine hizmet etmeleridir. Ancak her ikisi de bedensel gereksinimlerin giderilmesinde kullanıldığından bu yönüyle birbirine benzemektedirler. Çünkü "*doğa, özgür kişilerle kölelerin bedenlerini ayrı ayrı yapmayı amaçlamıştır: Köleler, zorunlu kol işleri için yeterince güçlü, özgür kişiler ise bu çeşit işlere yaramayacak şekilde, ama bir yurttaş yaşamına uygun biçimde yaratılmıştır.*"¹⁰

Aristoteles'e göre *ev yönetimi (oikonomia) ile para kazanma (krematistik/kazançbilim)*¹¹ aynı şey değildir. Birinin ödevi malzeme sağlamak diğeri-

8 Aristoteles, *Politika*, I, 3-4; Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, çev. Saffet Babür, (Ankara: Bilg - Su Yayınları, 2012), 1161 b.

9 Aristoteles her ne kadar efendinin köleye dost olması gerektiğini söyleyerek düşüncesini yumuşatmaya çalışsa da onun insanları temelden bu şekilde efendi-köle diye ayırması kabul edilebilecek bir düşünce değildir. Yaşadığı toplumda elzem görülen bu ayırımın etkisinde kalması gerçekten Aristoteles adına bir hayal kırıklığıdır. Nitekim modern düşünceye aykırı olarak görebileceğimiz bu düşünceyi John Mcdowell'in *utanç verici* olarak nitelediği ifade edilmiştir. *Doğal Kölelik Teorisi* adı altında yapılan tartışmalar hakkında geniş bilgi için bkz. Malcolm Heath, "Aristotle on Natural Slavery", *Phronesis*, sy. 53 (2008): 243-270.

10 Aristoteles, *Politika*, I, 5.

11 Krematistik, ticaret yoluyla para kazanma sanatı anlamına gelmektedir ve Aristoteles

ninki ise harcamaktır. Ancak servet ve geçim sağlama anlamındaki sınırlı para kazanma, ev yönetiminin bir parçası iken aşırı kazanca dayalı, üretim amacı olmayan ticari para kazanma ve özellikle de haksız bir kazanç olan faiz (tefecilik), ev yönetiminin bir parçası olarak kabul edilemez. Buna karşın göçebelik, tarım, balıkçılık ve avcılık gibi ticarete bağlı olmayan geçim türleri makul kabul edilmektedir. Bu bağlamda ev yönetimi para kazanma olmadığı için bir sınırı vardır. Çünkü para kazanma onun işi ve amacı değil, yalnızca bir araçtır. Aristoteles'e göre para kazanma iki çeşittir: Biri zorunlu ve kabul edilebilecek niteliktedir ki bunun yönetime ilişkin olduğu söylenebilir. Öteki yani ticari olanı ise kınanabilir, çünkü o doğadan değil insanların alışverişinden kaynaklanmaktadır. Ev idaresinde amaç sınırsız para kazanmak değildir, maalesef bazıları bunu ev idaresinin amacı olarak görmüşlerdir. Oysa ev idaresinin amacı eşya biriktirmek değil, insandır. Zira insanlar, mülkiyetten daha büyük öneme sahiptirler.¹²

Ev yönetiminde bir de karı-koca ve baba-çocuklar arasındaki ilişki söz konusudur. Bunların hepsi hür olmakla beraber, hâkimiyet koca ve babaya aittir. Babanın çocuklar üzerindeki yönetimi bir kralın yönetimidir, kocanın karısı üzerindeki yönetimi ise siyasî yönetim (oligarşi) biçimidir. Bazı istisnalar olsa da erkek yönetim açısından kadına göre daha yetenekli yaratılmıştır. Bu bağlamda söz konusu kişiler arasındaki ilişki, ekonomiden daha önemlidir. Herkesin üzerine düşen görevi yerine getirecek uygunlukta olması gerekir ve bu uygunluk geniş manada erdem sözüyle anlatılır. Ailede herkesin ahlaki erdemlere sahip olması bir gerekliliktir ancak bu, onların ruhun bir bölümü olan düşünce yetisinden aldıkları pay oranında farklı farklı olacaktır. Örneğin köle, ruhun düşünme yetisinden hiç pay almaz, kadın alır ama işlemez, çocukta ise daha gelişmemiştir. Düşünme yetisinden pay alan kişi ise üstün olan ve yönetendir ki ahlaki erdemde onda tam olması gerekir.¹³

Aristoteles evlenme hususunda ise şu hususlara dikkat çekmiştir: Çocuk yapma sürecinin erkekte ortalama yetmiş, kadında elli yaşında sona erece-

tarafından ortaya konulmuş bir kavramdır. Aristoteles onu ekonominin karşısına koymaktadır. Krematistik, amacının saltık olarak zenginleşme olmasıyla ekonomiden ayrılmaktadır. Geniş bilgi için bkz. Orhan Hançerlioğlu, "Krematistik", *Felsefe Ansiklopedisi*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993), 336.

12 Aristoteles, *Politika*, I, 8-10, 13.

13 Bkz. Aristoteles, *Politika*, I, 12-13.

ği dikkate alınarak, evlenme yaşı buna göre tespit edilmelidir. Buna göre erkekler için otuz yedi, kadınlar içinse on sekiz yaşı ideal evlenme yaşıdır. Daha genç yaşta veya daha ihtiyarlık döneminde yapılan evlilikler, doğacak çocuklar ve annenin sağlığı için sakıncalı olabilmektedir. Birleşme mevsimi için kış öneren Aristoteles'e göre, kuzey rüzgârları çocuğun erkek olmasına, güney rüzgârları ise kız olmasına sebep olmaktadır. Aristoteles devletin nüfus planlaması yapmasını önerir. Nüfus artışı olursa, ya da çocuk yapma sınırı aşılsa ceninde duygu ve hareket başlamadan önce çocuk düşürmeye başvurulabilir. Ayrıca özürülü doğan çocukların yaşatılmaması için kanun olabilir. Hamile kadınlar bu süre zarfında kendilerine dikkat etmeli, iyi beslenmeli ve spor yapmalı. Çünkü çocuklar varlıklarını anadan alırlar. Doğumdan sonra çocuklara iyi bakılmalı bol bol süt verilmelidir. Besinlerine şarap katılması sakıncalı olabilir. Hareket etmesi sağlanarak sağlıklı olması ve varsa çarpıklıkları giderilmesi sağlanır. Bu ilk aşamadır.

Bundan sonraki aşama beş yaşına kadar sürer. Bu dönem boyunca, çocuklara herhangi bir şey öğretmeye kalkılmamalı ya da gelişmelerini engelleyecek işler yaptırılmamalıdır. Tabii hareketsiz de bırakılmamalıdır. Eğitim denetçileri, çocuklara anlatılacak hikâyeye ve masalları denetlemeli ve belirlemelidirler. Bunlar daha sonraki okullar için temel olacaktır. Çocuklar yedi yaşına kadar evde olacaklarından, onların yanında kötü söz ve davranışlardan uzak durulmalıdır. Yine onların çirkin ve hayâsız şeyleri görmelerine ve işitmelerine engel olunmalıdır. Hatta gençlerin bile belli yaşa ulaşınca kadar hayâsızca şeyler izlemeleri ve dinlemelerine engel olunmalıdır. Eğer bir hayâsızlık yaparlarsa cezalandırılmaları gerekir. Çünkü köle gibi davranmışlardır. Bu bağlamda beş ile yedi yaş arasındaki çocuklar soyluluğa aykırı şeyleri kapma ihtimallerinden dolayı, kölelerin yanında fazla tutulmamalıdır. Çocuklar beşinci yaş günü geçince, öğrenmeleri istenen şeyleri yalnızca gözlemlerle öğrenmelidirler.¹⁴

Aile içerisindeki sevgi ve dostluk konusuna gelince, Aristoteles'e göre anne-baba arasındaki duygunun pek çoğu baba sevgisine bağlı gözükmektedir. Gerçekte anne-babalar çocuklarını türsel varlıklarını devam ettirmeleri açısından severler ve çocuklar anne-babalarını kendilerinin varlık nedeni açısından bir şey diye severler. Bu bağlamda bir şeyden çıkan, gerçekte çıktığı şeye aittir. Buna bağlı olarak anne ve babanın çocuğuna olan sevgisi daha fazladır. Çünkü çocuk ondan bir parçadır. Ayrıca anne ve ba-

14 Bkz. Aristoteles, *Politika*, VII, 16-17.

banın sevgisi daha uzun sürelidir. Anne-babalar çocuklarını doğar doğmaz severler oysa çocuklar, akılları erdiğinde ya da duyguları geliştiğinde ancak sevmeye başlarlar. Çocuklar anne ve babalarını kendilerinden oldukları için severler, kardeşler de birbirlerini aynı anne-babadan oldukları için severler. Bu bağlamda anne-baba kardeşler arasında özdeşliği sağlar. Kan ve soy bağı ifadesinin nedeni budur. Aradaki bağ açıldıkça sevgi azalmakla beraber genişler ve akraba sevgisi ortaya çıkar. Bu bağlamda nesep birliğine dayanan asabiyet duygusu, akrabalar arasındaki sevgi ve bağlılığı artıran bir olgu olarak hatırlanmalıdır. Nitekim bütün toplumlarda varlığı görülen bu duygu çoğu zaman öyle aşırı bir hal almaktadır ki kişi doğru olsun yanlış olsun ötekiler karşısında kendinden olanı rahatlıkla savunabilmektedir.

Aristoteles anne-baba sevgisini yüce bir sevgi olarak görür. Ona göre, insanların tanrılara sevgisi gibi, çocukların anne-babalarına sevgisi, iyi ve bize üstün olan varlığa hissettiğimiz sevgidir. Çünkü anne-babalar çocuklarına hayat vermekle, büyütmeyle ve eğitmekle onlara iyiliklerin en büyüklerini yaparlar. Dolayısıyla anne-babalar ile çocuklar arasındaki sevgi diğer sevgilerden üstündür ve anne-baba ile çocuklar arasındaki hayat ortaklığı ne kadar sıkıysa, bu üstünlük de o kadar büyüktür. Bu kardeşler arasındaki sevgi için de geçerlidir. Koca ve karı arasındaki sevgi doğaya uygundur. Çünkü insan politik bir toplum oluşturmaktan çok, doğal olarak bir çift oluşturma eğilimindedir; aile siteden daha öncedir ve daha çok zorunludur. Aristoteles'e göre, çocuklar aile'de bir bağ oluştururlar, bu nedenle çocuksuz ailelerde boşanma daha çok olur.¹⁵

2. Kınalızâde Ali'de Aile Ahlakı

Kınalızâde, kitabının ikinci bölümünde aile ahlakını ele aldığını şöyle ifade eder: "*Kitâb-ı sâni, Risâle-i Ahlâk-ı Alâ'î'den ilm-i tedbîrül-menzi'l*"¹⁶

15 Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik (Ethika Nikomakhia)*, çev. Zeki Özcan, (Bursa: Sentez Yayınları, 2014), 1161 b-1162 a.

16 *Tedbîrül-menzi'l*, sözlükte bir kimsenin işini çekip çevirmesi, sonunu hesap etmesi anlamına gelen ve ahlâk-siyaset kitaplarında *yönetim*, *siyaset* manasında sıkça geçen *tedbîr* kelimesi ile *ev* anlamındaki *menzil* kelimesinin birleşmesinden meydana gelmiştir. Kavram bu şekilde daha çok felsefi yöntemle yazılmış ahlâk kitaplarında pratik ahlâkın üç ana bölümünden ikincisi olan aile ahlâkını ifade etmektedir. Ahlâk kitaplarının *tedbîrül-menzi'l (tedbîrül-menâzil, siyâsetül-menzi'l)* başlıklı bu bölümlerinde ev idaresi ve aile ahlâkına dair konulara yer verilmektedir. İslam düşüncesinde ilk defa Fârâbî, *Risâle fimâ yenbağî* başlıklı eserinde *tedbîrül-müdü'n* ve *tedbîrül-menzi'l* şeklinde sıraladığı ahlâk bölümlerine yer vermiştir. Daha sonra Harizmî, İbn Sînâ, Tûsî gibi birçok filozof bu kavrama eserlerinde yer vermişlerdir. Ancak daha eskiye gidilirse, Aristoteles'in *Nikomakhos'a Etik*

*beyanındadır.*¹⁷ Bu açıklamada bir husus dikkat çekmektedir o da Kınalızâde'nin, başlıkta yer alan *tedbîrû'l-men zil* kavramının başına *ilim* kelimesini getirerek, adeta konunun ontolojik ve epistemolojik bir saptamasını yapmasıdır. Bu bağlamda Kınalızâde, öncelikle *tedbîrû'l-men zil*'in tıpkı *ilm-i ahlâk* gibi başlı başına bir ilim dalı olduğunu, nitekim ilimler sınıflamasında böyle yer aldığını hatırlatmak isterken, diğer taraftan *tedbîrû'l-men zil*'in kapsamına giren her şeyin birer eğitim konusu olduğuna vurgu yapmak istemiştir. Kısacası bu ayrıntı, Kınalızâde'nin konuya bakışını ve ona verdiği değeri açıkça ortaya koyarken, onun edebî yönüne de dikkat çekmektedir.

Kınalızâde'ye göre *aile ahlakî ilmi*, *aile bireyleri arasında düzen ve tertibin nasıl kurulacağını ve aile geçiminin en iyi şekilde nasıl yapılacağını bilmeye yarayan ilimdir*. İnsan, hayvanlardan farklı olarak aile bireyleri ile beraber yaşamak durumundadır. Bu birliktelikle amaçlanan mutlu bir hayatın varlığı, ev içerisinde oluşturulacak bir düzene ve bir takım kurallara uygun yaşama-ya bağlıdır. Söz konusu kuralları, herkesin kolayca belirleyip uygulama yetkinliği yoktur. Bunu ancak filozoflar, yaptıkları çalışmalar sonucunda ortaya koyabilirler. İşte *aile ahlakî ilmi*, böyle bir çalışmanın ürünüdür. O halde mutluluğu amaçlayan herkes bu ilmin kurallarına göre hareket etmek durumundadır.¹⁸

adlı eserinde *oikonomia* (*ev ekonomisi*, *ev idaresi*) terimi geçmekle birlikte *tedbîrû'l-men zil* kavramının ilk defa Yeni Pisagorcü Bryson'a (ö. M.Ö. II. Yüzyıl) ait kitabın adı olduğu belirtilen *Oikonomikos*'un karşılığı olarak kullanıldığı, yine amelî felsefenin üçlü tasnifinin bu eserden alındığı ifade edilmiştir. Bu kitap, Luvîs Şeyho tarafından 1921'de *Kitâbü Birisîs fî tedbîrî'r-recûl li-men zilihî* adıyla yayımlanmıştır. Konuya dair geniş bilgi için bkz. Mustafa Çağrı, "Tedbîrû'l-Men zil", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 15 (Ankara: TDV Yay., 2011), 260-261; Hasan Ocak, "İslâm Ahlâk Felsefesinde Et-Tedbîrû'l-Men zil/Ev İdaresi Kavramı", *Journal of Intercultural and Religious Studies*, sy. 6 (2013): 85-118; Sabri Orman, "İlm-i Tedbîr-i Men zil Oikonomia ve İktisat", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi 1*, (Ankara: Aile Araştırma Kurumu, 1992), 255-300. Ayrıca, *Tedbîrû'l-men zil* adıyla bir eserin Aristoteles'e de nisbet edildiği ancak bunun doğru olmadığı ifade edilmiştir. Bkz. Mahmut Kaya, *İslam Kaynakları Işığında Aristoteles ve Felsefesi*, (İstanbul: Ekin Yayınları, 1983), 302-303.

17 Kınalızâde Ali Çelebi, *Ahlâk-ı Âlâî*, haz.: Mustafa Koç, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserleri Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2014), 158^a. Latince olarak basılmış olan bu eser yakın zamanda sadeleştirilerek okurların hizmetine sunulmuştur. Sadeleştirmenin çalışmamızın son dönemlerine rastlamasından dolayı eserden faydalanma imkânımız az oldu ancak bu çalışmanın alana önemli katkısı olacağı açıktır. Bkz. Kınalızâde Ali Çelebi, *Ahlâk-ı Âlâî (Günümüz Türkçesiyle)*, sad. Murat Demirkol, (Ankara: Fecr Yayınları, 2016).

18 Kınalızâde, *Ahlâk-ı Âlâî*, 158^a.

Toplumun vazgeçilmez bir kurumu olan aile, yaratılışı itibariyle medeni bir varlık (medeniyün bi't-tab) olan insan için büyük öneme sahiptir. Gıda, giyecek, korunma, barınma, cinsellik ve en önemlisi eğitim gibi en temel ihtiyaçları olan insanın bu isteklerini en temel düzeyde karşılayan kurum ailedir. Örneğin, insanın temel ihtiyaçlarından birisi olan gıda, hayvanların elde ettiği yiyecekler gibi basit değildir. İnsan çiğ et yemediği gibi otla da beslenmez. O yiyeceğini ancak toplama, birleştirme, pişirme vb. işlemler yoluyla elde eder. Bu işlemler ise tek başına yapılabilecek şeyler değildir. İnsan bu durumda başkalarına ihtiyaç duyar. Aynı durum giyecek ve korunma için de geçerlidir. Bunu sağlayan en temel ve kolay yapı ailedir. Yine barınma ihtiyacı, insanın kendisi ve ailesini sıcak-soğuk, yağmur-kar gibi afetlerden, hırsızlık ve saldırı gibi kötülüklerden koruyacak olan bir ev sayesinde giderilebilecektir.¹⁹

Ailenin önemli faydalarından birisi de neslin devamını sağlamasıdır. Bunun için kadın ve erkeğin bir arada bulunmalarına ihtiyaç vardır. Nikâhlı bir birliktelik sonucu doğan çocuklar sayesinde nesil garanti altına alınmaktadır. Aile içerisinde yönetici durumunda olan baba, yiyecek ve barınma gibi ihtiyaçları karşılarken, kadının aile içerisindeki görevi sadece çocuk yapmak değil aynı zamanda erkek evde olmadığı zamanlarda ona vekâlet etmek, evi korumak ve çocuklarla ilgilenmektir. Bedenen yeterli olmadığı için onun ağır işlerde çalışması veya uzaklara gitmesi mümkün değildir. İş bölümünde kadın, ev içerisinde yer alır. Bununla birlikte aile görevleri noktasında çocukların eğitimi önemli yer işgal eder. Çünkü çocuklar küçükken anne ve babalarının terbiye ve desteklerine ihtiyaç duyarlar. Ebeveyne bu sorumluluklar ağır geldiğinde onlara yardımcı olacak hizmetçiler de evin önemli bir parçasını oluşturmaktadırlar. Bütün bunlar bir araya geldiğinde, artık bir aileden ve geçimden söz edilebilmektedir. Bu bağlamda Kınalızâde'ye göre aileyi oluşturan esaslar yani *erkân-ı menzil* beş tanedir: *Baba, anne, çocuk, hizmetçi ve gıda (servet, mal)*. Dolayısıyla bu ilimde kastedilen ev, sadece taş ve ağaçtan ibaret olan bina değil, söz konusu beş rüknü içinde barındıran yerdir.²⁰

19 Kınalızâde, *Ahlâk-ı Âlâî*, 158^a-158^b. Krş. Tûsî, *Ahlâk-ı Nâsırî*, 207-208.

20 Kınalızâde, *Ahlâk-ı Âlâî*, 158^b. Krş. İbn Sînâ, *es-Siyâsetü'l-Menziliyye*, Abdülemir Z. Şemse - din (Ed.), *El-Mezhebü't-Terbevî 'inde İbn Sînâ*, (Beyrut: Daru'l-Kitabi'l-Alemî), 237-238; Celâleddin Devvânî, *Ahlâk-ı Celâli*, (Leknev: Matbaa-i Münşi Nevl-i Kişver, 1334), 192.

Aileyi oluşturan esaslar dikkate alındığında bunların aynı zamanda aile bireylerini de içerdiği görülmektedir. Bu bağlamda gıda dışarda tutulursa baba, anne, çocuklar ve hizmetçilerin aileyi oluşturan zorunlu bireyler oldukları açıktır. Şüphesiz aileyi oluşturan bu bireylerin her birinin aile içerisinde bir takım sorumlulukları vardır. Çünkü mutlu bir ailenin imkânı, bu sorumlulukların titizlikle yerine getirilmesine bağlıdır.

Baba ve yönetim: Aile bireylerinin yönetiminden birinci derecede sorumlu olan baba, ailenin doğal başkanıdır. Bu bağlamda babanın ilk ve en başta gelen görevi *aile reisliği* yani *yöneticiliktir*. Aile bireylerini dışardan gelebilecek zararlara ve tehlikelere karşı korumak veya aile bireylerini kötü ve zararlı eylemlerden uzaklaştırmak babanın sorumluluğundadır. Nasıl bir çoban sorumluluğunda olanları koruyor ve gözetiyorsa baba da öyle davranmalıdır. Öte taraftan baba, tıpkı bir doktorun bünyeyi dengede (itidal) tutmak için hasta uzuvları tespit ve tedavi etmek için uğraştığı gibi, evde dengenin korunmasına gayret göstermelidir. Aile içerisinde oluşan hastalıkları tespit edip hemen tedavi etmeli, eğer tedavisi mümkün değilse kesip atmalıdır ki diğer bireylere zararı dokunmasın.²¹

Babanın ikinci görevi, *barınma ihtiyacını gidermektir*. Ailenin bu tür ihtiyacını karşılayacak özelliklere sahip bir evi bulmak ve düzenlemek babanın görevidir. Evin, hem hane halkı hem de misafirlerin birbirlerini rahatsız etmeyecek şekilde yapılması gereğinden bahseden Kınalızâde, ev inşa ederken savurganlığa kaçmayı, aşırı ve lüks harcamalar yapmayı doğru bulmadığını ifade eder. Ev yaparken ya da alırken dikkat edilmesi gereken bir husus da komşuluktur. Bu bağlamda komşunun iyi, samimi ve güvenilir kişilerden seçilmesi önemlidir. Günahkâr ve zalim insanlardan ise uzak durmak gerekir.²²

21 Kınalızâde, *Ahlâk-ı Âlâî*, 159^b. Kınalızâde'nin burada verdiği iki örnekten biri olan doktor benzetmesi Tûsî'de de vardır. Bunun kaynağı İbn Sînâ gibi gözükmektedir. Çoban örneği ise eserinde "hepiniz çobansınız ve sürümüzden sorumlusunuz" (*Buhâri, Cum'a, 11*) hadisini kaynak gösteren Tûsî'den alınmıştır. Bkz. İbn Sînâ, *es-Siyâsetü'l-Menziliyye*, 237; Tûsî, *Ahlâk-ı Nâsrî* 208-211.

22 Kınalızâde, *Ahlâk-ı Âlâî*, 160^a-161^a. Krş. Tûsî, *Ahlâk-ı Nâsrî*, 212, Devvânî, *Ahlâk-ı Celâli*, 193-194. Kınalızâde, israf ve komşuluk konularında farklı örnek ve hikâyelerle konuyu açıklamaya çalışır. Çalışmamızın hacmini düşünerek bunlara yer vermedik. Ancak bu konuda *ev alma, komşu al* atasözü ve komşunun neredeyse mirasçı kılınacağını ifade eden hadis dikkate alındığında Kınalızâde'nin endişelerine ve sözlerine katılmamak mümkün değildir.

Babanın üçüncü görevi, *ailenin geçimini sağlamaktır*. Onun, helal kazanç yollarından en az birisi vasıtasıyla para ve mal kazanıp aile bireylerinin rızıkını temin etmesi gerekir. Bu, babanın hem kendini hem de soyunu koruması için gereklidir. Aynı zamanda iyi bir geçim, ailede var olması amaçlanan mutluluğun bir parçasıdır.²³ Babanın dördüncü görevi ise, *aile bireylerinin eğitimidir (ehl-ü iyâl terbiyesi)*. Ailenin reisi olan baba, ailede düzen ve mutluluğun tesisi için aile bireylerinin, üzerlerine düşen görev ve sorumlulukları bilip ona göre hareket etmeleri adına gerekli olan eğitimi sağlamakla görevlidir.²⁴

Anne ve evlilik: Kınalızâde'ye göre anne/kadın, aile ve özellikle neslin devamı için ailenin ayrılmaz bir parçasıdır. Bunun yanında o, eşi olmadığı zaman evde ona vekâlet etme, o varken ise yardımcılığını yapma gibi görevleri dolayısıyla ailede önemli bir yer işgal eder. Diğer taraftan neslin devamı için çocuğun doğması bunun için de nikâh ve evliliğin gerçekleşmesi gerekir. Bu çerçevede nikâh, evlilik ve boşanma gibi konular, bu bölümde değinilmesi gereken konular halini almaktadır.²⁵

Şüphesiz ailenin kurulabilmesi için ilk şart evliliktir. Evliliğin ise iki temel amacı vardır. Bunlar, (i) neslin/insan türünün devamı ve (ii) nefsin günah işlemekten korunmasıdır.²⁶

Kınalızâde'ye göre evlenirken bir takım hususlara dikkat edilmesi gerekmektedir. Buna göre, (i) hür kadınla evlenmek cariye ile evlenmekten daha iyidir. Çünkü hür kadın, iffet, akıl, yönetim, namusunu koruma ve çocuk terbiyesi açısından daha üstündür. Hür kadınla evlenmek onun akraba ve aşiretlerinin dayanışma ve yardımını da kazandırır. (ii) Bekâr ile evlenmek, dul ile evlenmekten daha iyidir. Bekârın eşine uyum sağlaması ve onun sözünü dinlemesi daha kolaydır. Dul kadın, yaşadığı tecrübeler sebebiyle eşine zorluk çıkarabilme potansiyeline sahiptir. (iii) Makam ve mevkide kendisine eşit olunmayan kadınla evlenilmemelidir. Yine malı mülkü çok olduğu için bir kadına talip olunmamalıdır. Bu durum, kadının üstünlük

23 Kınalızâde, *Ahlâk-ı Âlâî*, 161^a.

24 Kınalızâde, *Ahlâk-ı Âlâî*, 168^a.

25 Kınalızâde, *Ahlâk-ı Âlâî*, 168^a; Ayşe Sıdıka Oktay, *Kınalızâde Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alâî*, (İ - tanbul: İz Yayıncılık, 2015), 346.

26 Kınalızâde'nin bu iki maddeyi Devvânî'den almadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca O, Devvânî'nin üçüncü madde olarak verdiği *malı korumak* maddesine de eserinde yer vermemiştir. Tûsî ise iki amaç sayar: *malı korumak* ve *neslin devamı*. Krş. Tûsî, *Ahlâk-ı Nâsirî*, 219; Devvânî, *Ahlâk-ı Celâli*, 200; Kınalızâde, *Ahlâk-ı Âlâî*, 168^a.

kurmaya çalışmasına neden olabilir. (iv) Evlenirken hem çok güzel ve alımlı, hem de çok çirkin ve itici kadından uzak durmak gerekir. Biri çok dikkat çekerken diğeri kişiyi evden uzaklaştırabilir. (v) Bunlara dikkat ettikten sonra evlenilecek olan kadının düzgün şekilli, güler yüzlü, ince, nesebi muteber ve zengin olması iyidir. Buna kavuşan kimsenin çok şükretmesi gerekir. Bunların bir kısmı yoksa akıllı ve iffetli olan tercih edilmelidir. Sadece güzellik, soy veya mal-mülk için evlenmek birçok zarara sebep olabilir.²⁷ Bu bağlamda Hz. Peygamber'in, "Bir kadınla ya malı ya güzelliği ya nesebi ya da dindarlığı sebebiyle evlenilir, sen dindar olanı seç" (Buhâri, Nikâh, 15) hadisi unutulmamalıdır.²⁸

Aile içerisinde düzenin sağlanması, birlik, beraberlik ve sevginin oluşması için eşlerin birbirlerine karşı olan görev ve sorumluluklarının belirlenmesi ve buna göre hareket edilmesi önem arz etmektedir. Bu bağlamda Kınalızâde, erkek ve kadının birbirlerine karşı olan sorumluluklarını eserinde biraz dağınık ve karışık şekilde vermiştir. Biz bunları bir araya getirerek, maddeler halinde toplu olarak vermeye çalışacağız.

Erkeğin karısına karşı sorumlulukları: (1) Erkek heybetli ve otorite sahibi olmalıdır. Bu, kadının ona saygı duyması ve itaat etmesi için çok önemlidir. Aksi takdirde evin düzeni ve idaresi bozular. (2) Karısına değer verip ilgi göstermeli, onun sevgisini kazanmaya çalışmalı ve haklarına riayet etmelidir. Ona ilgi ve iltifatını şu yollarla göstermelidir: (a) Gücü ölçüsünde ona

27 Kınalızâde, *Ahlâk-ı Âlâî*, 168^b-170^a. Kınalızâde bu bölümde Tûsî ve Devvânî'nin yanı - da Mâverdi'den de yararlanmıştı. Bazen alıntıyı onun ismiyle verirken bazen de isim vermeden yapmıştır. Özellikle Mâverdi'nin nikahda aranması gereken şartları işlediği bölümü eserinde zikretmiştir. Bu bağlamda aranacak şartlar, din, akıl ve denklik olarak belirtilmiştir. Bkz. Kınalızâde, *Ahlâk-ı Âlâî*, 173b. Krş. Mâverdi, *Edebü'd-Dünyâ ve'd-Dîn*, şerh. Muhammed Kerim Racih, (Beyrut: İkra Yayınları, 1985), 171-174.

28 Kınalızâde, *Ahlâk-ı Âlâî*, 174^b. Kınalızâde, bunlara ek olarak kendilerinden sakınılması gereken beş tür kadından bahseder. Bunlar; *hannâne* (eski kocasını anan), *mennâne* (malı ve makamı ile minnette bulunan), *ennâne* (sürekli sızlanan), *keytü'l-kafa* (iffetsiz, kocasına laf getiren), *hadrâü'd-dimendir* (aşlı ve nesebi değersiz). Tûsî'den alındığı anlaşılan bu sınıflamanın yanında bir de hadis kaynaklı sınıflama yapılmıştır. Buna göre Hz. Peygamber, Zeyd b. Hâris'e yaptığı evlilik tavsiyesinde şu beş tür kadından sakınmasını istemiştir: *Şehbere* (mavi gözlü ve dilli), *lehber* (uzun boylu zayıf), *nehber* (yaşlanmış), *hendere* (kısa boylu çirkin) ve *legut* (başkasından çocuğu olan). Kaynaksız olarak verilen bu hadisin, yaptığımız araştırmada sadece Ebu Hanîfe'nin *Müsned'*inde geçen ve hüküm itibarıyla zayıf olarak nitelenebilecek bir hadis olduğu tespit edilmiştir. Maalesef bu tür zayıf hadislerin her ne kadar alıntı olsa da Kınalızâde tarafından bazı bölümlerde kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu konuda yapılacak geniş bir değerlendirme, çalışmamızın amacını aşacağından bu kadarıyla yetiniyoruz.

hediye almak. (b) Onu ev işlerine ortak etmek ve ona sorumluluk yüklemek. (c) Akraba ve dostlarına ikramda bulunmak. (d) Ondan başka kadınla ya da cariye ile evlenmemelidir. Yani çok eşlilikten kaçınmalıdır (bu konu ayrıntılı olarak işlenecektir). (3) Karısını bir işle meşgul edip boş bırakmamalı, ev işleri ve ibadetlerden sonra, uğraşabileceği değerli sanatlarla ilgilenmesini sağlamalıdır. Çünkü boş kalan insanın fikri uygun olmayan şeyleri düşünüp, kötü çağrılara maruz kalabilir.²⁹ Kınalızâde kadınların, erkeklerin ortamına girmesinin zaten doğru olmadığını hatta döneminde kötü olarak bilinen kadın toplantı ve düğünlerine gitmelerini engellemenin gerekliliğinden bahseder.³⁰

Buraya kadar sayılanlar erkeğin eşine karşı yerine getirmesi gereken işlerdir. Bir de erkeğin kaçınması ve yapmaması gereken kurallar söz konusudur:³¹ (1) karısına aşırı sevgi göstermemeli, sevse bile gizlemelidir. Çünkü kadın bu durumdan yararlanmak isteyebilir. (2) Bütün gizli işleri ve sırlarını karısına söylememelidir. (3) Karısını kötü fikir ve eylemlere düşecek yer ve olaylara maruz bırakmamalı, kötü insanlarla arkadaşlık etmesine müsaade etmemelidir. Yine onların aşk hikâyeleri dinlemelerine izin vermemelidir. Bir de onları şarap içmekten sakındırmalıdır.³²

29 Kınalızâde, *Ahlâk-ı Âlâî*, 170^a-171^a.

30 Kınalızâde, yaşadığı dönemde kadınlar arasında düzenlenen düğün ve eğlence programlarında var olan lezbiyenlikten yakını ve kadınların buna karşı korunmasını tavsiye eder. Bkz. Kınalızâde, *Ahlâk-ı Âlâî*, 171^a-171^b.

31 Kınalızâde burada, Tûsî'den aldığı anlaşılan bir rivayetten bahseder. Buna göre, kadının kötü düşüncelere dalmamaları adına gerekirse Yusuf suresini öğrenmemeleri istenir. Bkz. Tûsî, s. *Ahlâk-ı Nâsırî*, 222; Kınalızâde, *Ahlâk-ı Âlâî*, 171^b. Doğrusu yasaklamanın bu dereceye ulaşması ilginçtir. Eğer bu söylenenler, müelliflerimizin yaşadıkları dönemde kadınlara dair var olan veya tespit edilen gerçeklere dayalı bir endişeden kaynaklanıyorsa, ancak şöyle açıklanabilir: Bu durum, günümüz toplumunun, namusunu korumayı, iffetli ve ahlaklı olmayı sadece kadına has kılan çarpık anlayışının bekraundu olarak görülmelidir. Aksi takdirde içerisinde iyi niyet de olsa insanlara ibret olarak sunulan Kur'an'ın bir suresini onlara yasaklamanın izahı mümkün değildir.

32 Kınalızâde, *Ahlâk-ı Âlâî*, 171^b. Krş. Tûsî, *Ahlâk-ı Nâsırî*, 222-223; Devvânî, *Ahlâk-ı Celâli*, 202-204. Kınalızâde'nin bir kadı olarak, şarabın haramlığına hiç değinmeden sadece sakındırmadan bahsetmesi dikkat çekici bir husustur. Buna benzer bir görüş çocuk eğitimi bölümünde de gelecektir. Orada biraz daha katı tutum takınıldığı görüldüğü takdirde haramlıktan yine söz edilmez. Bu durumu, seleflerinin Kınalızâde üzerindeki etkisi olarak düşünmek mümkündür. Öte taraftan onun burada içkiden sakınma hususunu sadece kadınlara veya çocuklara özgü bir durum gibi gösterdiğine dair yapılan eleştirilere katılmak mümkün değildir. Çünkü Kınalızâde, çocuk eğitimi bölümünde şöyle der: "Ve müskiratın eğerçi her kimesneye ictinâb vaciptir." Yani sarhoş edici şeylerden herkesin kaçınması gerekir. Bkz. Kınalızâde, *Ahlâk-ı Âlâî*, 177^a. Konuya dair benzer ve eleştirel görüşler için

Kadının kocasına karşı sorumlulukları: (1) İffetli olması ve namusunu koruması.³³ (2) Tutumlu olması. Kocasının malına sahip çıkıp, onu israf ve teleften koruması. (3) Kocasına karşı kalbi saygı (korku) ile dolu olmalıdır. (4) Evlilik işlerinde kocasına itaat etmeli, ona isyan etmemeli ve onunla inatlaşmamalıdır. Kocasının isteklerini yerine getirmeye gayret etmelidir. (5) Kocasına karşı yersiz naz ve cilveden kaçınmalıdır. Çünkü naz uzayınca sevgi ve samimiyet azalmaya başlar.³⁴

Çocuklar ve eğitim: Kınalızâde, çocuk eğitimi konusunu işlerken her ne kadar tasnif ve başlıklandırma yapmasa da konuyu doğum öncesinden başlatıp doğum sonrası, çocukluk ve gençlik dönemi sıralamasıyla ele alarak kendine özgü bir düzen içerisinde aktarmaya çalışmaktadır.³⁵ Bu şekilde o, çocuk eğitiminde birçok etmenin rolü olduğunu ortaya koymaktadır. Kınalızâde özellikle konuyu sunarken, etkinliği büyük oranda aileye vererek anne-babanın sorumluluklarına dikkat çekmektedir.

Ailenin önemli bir parçası olan çocukları, ilâhi bir lütuf ve şükür sebebi olarak değerlendiren Kınalızâde, önemli bir konuya değinerek çocuğun kız olmasının bir üzüntü veya huzursuzluk sebebi olmaması gerektiğinin altını çizmektedir.³⁶ Kınalızâde'nin bu sözleri, günümüzde de kısmen var olan, kız çocuğunu olumlu karşılamama anlayışının, o dönemde de olduğunu göstermektedir. Ne yazık ki aynı bakış açısının, tarihin ilk dönemlerinden beri çoğu toplumlarda varlığını koruyarak günümüze geldiği bilinen bir gerçektir.³⁷

bkz. Oktay, *Kınalızâde Ali Efendi ve Ahlâk-ı Âlâî*, 366; Mehmet Şevki Aydın, "Kınalızâde Ali Efendiye Göre Kız Çocuklarının Eğitimi", *Osmanlı Dünyasında Bilim Ve Eğitim Milletlerarası Kongresi Tebliğleri*, (İstanbul: IRCICA, 2001), 180.

33 Bu madde, 29'uncu dipnotta yaptığımız değerlendirmeye iyi bir örnektir.

34 Kınalızâde, *Ahlâk-ı Âlâî*, 171^b-172^b. Krş. Tûsî, s. *Ahlâk-ı Nâsrî*, 223-224; Devvânî, *Ahlâk-ı Celâî*, 205.

35 Kınalızâde'nin eğitim anlayışı üzerine yapılan bazı çalışmalarda Kınalızâde'de yer a - mamasına rağmen bir takım tasniflerin ve başlıklandırmaların yapıldığı görülmektedir. Doğumdan önce, doğumdan sonra veya doğal, iradi, bedeni eğitim vb gibi. Bunlar, konunun daha iyi anlaşılması için çalışmacılar tarafından yapılan tasnifler olarak görülmelidir. Bkz. Ali Köse, "Ahlâk-ı Âlâî'nin İkinci Kitabı İlmü Tedbîri'l-Menzil'de Eğitim" (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 1998), 42-55; Yusuf Ziya, "İstanbul'da Yetişen İlk Filozoflarımızdan Kınalızade Ali Efendinin "Terbiye/Eğitim" Hakkında Ki Fikir Ve Görüşlerine Bir Bakış", sad. Mustafa Bulut, *Hikmet Yurdu*, sy. 8 (2015): 298-299.

36 Kınalızâde, *Ahlâk-ı Âlâî*, 175^a-175^b.

37 Bu konuda geniş bilgi için bkz. Mehmet Şevki Aydın, 175-183. Her ne kadar bildiri ba - lığı Kınalızâde'ye özel olsa da burada Aydın, kızların eğitimine bakış noktasında farklı dönemlerden örnekler vermektedir.

Kınalızâde doğrudan ifade etmese de dolaylı olarak, bir alıntı³⁸ vesilesiyle çocuk eğitiminin, eş seçimiyle daha o doğmadan başladığına dikkat çeker. Bu bağlamda evlenilecek kadın, hür ve asil soylu biri olmalı, hafif meşrep ve düşkün olmamalıdır. Bu durum, ilerde çocuğun aşığılanmaması ve yerilmemesi için gereklidir.³⁹ Doğumundan hemen sonra öncelikle çocuğa zamanına uygun, güzel bir isim verilmesi gerekmektedir. Çünkü uygun ve güzel olmayan isimler ileriki yaşlarda çocuğa sıkıntı yaratmakta, bazılarının ismini değiştirmesine sebep olmaktadır.⁴⁰

Sonra çocuk için iyi bir sütanne tutulmalıdır ki bedeni düzgün, kuvvetli, hastalıklardan uzak ve güzel huylu olsun. Filozoflar süt emmeye ikinci doğum demişlerdir. Çünkü sütannenin huy ve karakterinin süt yoluyla çocuğa aktarıldığına inanılmaktadır. Kınalızâde bu aktarımın sınırını bedensel değişime kadar götürür ve göz renginin değişebileceğini buna örnek olarak verir.⁴¹ Kınalızâde kan yoluyla ahlak ve karakter

38 Kınalızâde, *efâıldan birisi* diyerek isim vermeden alıntıyı aktarır. Söz konusu kişinin Ebu Esved ed-Düeli olduğu anlaşılmaktadır. Bkz. Süleyman Ateş, *Kur'an'a Göre Evlenme Ve Boşanma*, Yeni (İstanbul: Ufuk Neşriyat, 1998), 5.

39 Buradan hareketle, Kınalızâde'nin aile veya eğitim anlayışı üzerine yapılan bazı çalımlarda onun, çocuk eğitiminde kalıtımın etkisine dikkat çektiği vurgulanmıştır. Oysa Kınalızâde'nin böyle bir amacı sezilmemektedir. Onun, konuyu asabiyet, çocuğun sosyal statüsü ve belki psikolojisi açısından değerlendirdiği sözlerinden anlaşılmaktadır. Söz konusu yanlış değerlendirmenin sebebi, Yusuf Ziya'nın ilgili makalesinde yer alan ve Kınalızâde'ye atfen söylediği şu sözlerdir: "O'na göre çocuk, anne karında iken asil bir kadının kanıyla beslenmelidir." Kınalızâde'ye ait böyle bir sözü tespit edemedik. Anlaşıyor ki yazar kendi görüşlerine temel olması adına, Kınalızâde'nin sözlerini yorumlayarak kullanmıştır. Kalıtımın ahlak üzerinde birçok etkisinin olduğu herkes tarafından kabul edilen bir husustur ancak söylemek istediğimiz; Kınalızâde'nin böyle bir sözü ve amacının olmadığıdır. Krş. Kınalızâde, *Ahlâk-ı Âlâî*, 175^b; Yusuf Ziya, "İstanbul'da Yetişen İlk Filozoflarımızdan Kınalızade Ali Efendinin "Terbiye/Eğitim" Hakkında Ki Fikir Ve Görüşlerine Bir Bakış", 298; Köse, *Ahlâk-ı Âlâî'nin İkinci Kitabı İlmü Tedbiri'l-Menzil'de Eğitim*", 42; Hüseyin Öztürk, *Kınalızâde Ali Çelebi'de Aile*, (Ankara: Aile Araştırmaları Kurumu Başkanlığı Yayınları, 1990), 115. Kalıtımın ahlak ve karakter üzerine etkisi hakkında bkz. Ragıp el-İsfahanî, *İnsan/İki Hayat İki Saadet*, çev. Mevlüt F. İslamoğlu, (İstanbul: Pınar Yayınları, 1996), 104; Bayraktar Bayraklı, *İslâm ve Eğitim*, (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2015), 130; Erol Güngör, *Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk*, (İstanbul: Ötügen Neşriyat, 1998), 14; Mustafa Şengün, "Ahlak Gelişimin Psiko-Sosyal Dinamikleri", *Öndokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 23 (2007), 201-221.

40 Kınalızâde, *Ahlâk-ı Âlâî*, 175^b. Krş. Tûsi, s. *Ahlâk-ı Nâsırı*, 227.

41 Kınalızâde, *Ahlâk-ı Âlâî*, 175^b. Bu düşünce, zorlama bir yorum olarak gözükmektedir. Her ne kadar karakter oluşumunda anne sütünün etkisi kabul edilse de fiziksel bir değişime neden olabileceği konusunda bir bilgi yoktur. Ancak tip çevreleri tarafından normal geli-

aktarımına değinmemişti ancak görüldüğü üzere süt yoluyla aktarımına değinmiştir.

Süt emme döneminden sonra, günümüz pedagoji anlayışına uygun olarak çocuğun ahlak eğitimi başlamaktadır. Kınalızâde'ye göre bu dönemde, çocuğun eğitimiyle ilgilenmek, iyi ve güzel eylemleri ona tavsiye etmek, kötü ve çirkin işlerden alıkoymak gerekir. Ahlak dışı bir davranışta bulunduğu anda, yaptığı eylemin doğru olmadığı, yanlış ve ayıp olduğu hususunda uyarılmalı ve kınanmalıdır. “*Etfâlm levh-i idrâkleri*⁴² *sâde olmakla her canibe kâbildir*”,⁴³ dolayısıyla yapılan telkinlere kolaylıkla uyarlar. Bu dönem telkin metodunun tavsiye edildiği bir dönem olarak öne çıkmaktadır. Çocuğun kötülüklerden sakınması ve iyiliklere yönelmesi için yanında daima iyi insanlar ve onların davranışları övülmeli, kötü insanlar ve davranışları ise eleştirilmeli ve kınanmalıdır. Bununla birlikte çocuğun ahlakı bozuk ve erdemsiz kimselerle birlikte olmasına ve arkadaşlık etmesine izin verilmemelidir. Çünkü çocuk tabiatı hırsızdır (*tabî'at sâriktir*).⁴⁴ Bu ifadeler, karakter oluşumunda çevrenin etkisine dikkat çekmesi yönüyle önemlidir.

Sarhoş edici şeylerden kaçınmak herkes için gerekli olsa da özellikle çocukların küçüklükten itibaren bu tür içeceklerden ve içki meclislerinden uzak tutulmaları ailelere düşen önemli bir görevdir. Çünkü çocuklar hem beden hem de ruhen çok hassas bir dönemdedirler ve bu tür zararlı içeceklerden çok etkilenirler. İçki onlarda öfke, saldırganlık, hoppelik, edep-

şim süreci içerisinde değerlendirilen bebeklerdeki göz veya saç rengi değişimi, filozofları bu düşünceye sevk etmiş olabilir. Karakter gelişiminde anne sütünün önemi dair geniş bilgi için bkz. Hüseyin Doğan, *Karakter ve Kişilik Oluşumunda Anne Sütünün Rolü*, 2016, http://www.tavsiyedyorum.com/makale_17206.htm (25.05.2017); İsfahanî, *İnsan/İki Hayat İki Saadet*, 104.

42 *Levh-i idrâk (idrâk levhası)*, John Locke'un *tabula rasa* kavramını akla getirse de Kınalızâde'nin kastı tamamen boş bir zihin değil, telkine açık temiz bir zihindir. Çünkü o, bu dönemde hayvânî tabiatın etkisiyle zihinde kötü olsa da bir takım düşüncelerin varlığından bahseder. Bkz. Kınalızâde, *Ahlâk-ı Âlâî*, 76°.

43 Bkz. Kınalızâde, *Ahlâk-ı Âlâî*, 176°.

44 Kınalızâde, *Ahlâk-ı Âlâî*, 176°. Kınalızâde'nin bu ilginç ifadesi adeta, günümüzde *rol model alma* olarak ifade edilen, çocukların ve insanların başkalarını taklit etme veya örnek alma durumuna işaret eder. Aynı gerçeği çağdaş eserlerde de görmek mümkündür. Nitekim Yavuzer, *Çocuk Psikolojisi* adlı eserinde şöyle der: “*Okulöncesi dönemde çocuk, sosyal bir birey olmayı öğrenirken, aynı zamanda en küçük ayrıntısına kadar taklit edeceği bir modele gereksinim duyar.*” Bkz. Haluk Yavuzer, *Çocuk Psikolojisi*, (İstanbul: Remzi Yayınları, 2012), 129. Ayrıca bkz. Bozkurt Koç, “Çocuğun Dini Gelişiminde Rol Model Olarak Anne ve Baba”, *Dinî Araştırmalar*, sy. 11/31 (2008), 49-60.

sizlik ve ahlâkî bozukluğa neden olur. Bu kötülüklerden onu kurtarmak zor hale gelir. Kınalızâde ayrıca, günaha ve aşka sürükleyen şiirlerin çocuklara dinlettirilmemesini tavsiye eder.⁴⁵ Çünkü bu tarz şiirler çocuk ve gençlerin ahlâkî karakterini bozmaktadır.⁴⁶

Hizmetçiler ve yardımcıları (köle-cariye): Kınalızâde konuya, hizmetçi ve kölelere duyulan ihtiyaç ve onların gerekliliğini ifade eden şu sözlerle başlar: “*Evvelâ ma'lûm olsun ki hukemâ, 'Abîd ve imâ ve hadem ü haşem, insana el ve ayak ve göz ve kulak mesâbesindedir' demişler. Zira insân kendi eliyle tutacağı nesneyi anlar eliyle tutar ve ayağı ile varacak yere anın ayağıyla varır ve terakkub edecek nesneye onların gözüyle terakkub eder ve alâ hâze'l-kıyas.*”⁴⁷ Buna göre hizmetçiler ile aile arasındaki bağ, insan ile organı arasındaki bağ gibidir. Dolayısıyla onlar da ailenin doğal bir üyesi olmaktadır. Bu durum aynı zamanda hizmetçilik ve kölelik kurumunun doğal bir yapı olarak kabul edildiğini göstermektedir. Diğer taraftan hizmetçilerin aileye katkısı ve faydası o kadar fazladır ki insanın eli, ayağı veya gözü, kulağının sağladığı yarara denktir. Çünkü onlar insanların mutluluğuna sebep olmakta, zor ve meşakkatli işleri üstlenerek hayatın sıkıntılarını hafifletmektedirler. Bu sebeple, hizmetçilerin büyük bir nimet olduğu ve şükürünün de büyük olması gerektiği daima hatırlatılan bir husustur.

Bütün bunlar düşünüldüğünde, onlara karşı merhametli olunmalı ve iyi muamelede bulunulmalıdır. Dinlenmeleri ve kendi ihtiyaçlarını gidermeleri için müsaade edilmeli, onların da insan olduğu akıldan çıkarılmamalıdır. Onlara nazik davranmak ve kötü sözler söylememek gerektiği gibi hata yaptıklarında da aşırı cezalar vermekten kaçınılmalıdır. Yiyecek ve elbise ihtiyaçları doğrudan karşılanmalı ve bu konuda ihmale veya cimriliğe yer verilmemelidir.⁴⁸ Hizmetçilerle alakalı bu bilgileri veren Kınalızâde,

45 *Ahlâk-ı Âlâî*, 177^a. Tûsî eserinde *ıçkı ıçme adabı* adıyla bir başlık açmış ve görüşlerinin bir kısmını burada açıklamıştır. Müslüman bir ahlak filozofunun böyle bir konuya adab-ı muâşeret içerisinde yer vermesi ilginçtir. Kınalızâde, bu bölümü eserine almamıştır. Ancak daha önce ifade ettiğimiz gibi, biraz etkilendiği görülmektedir. Bkz. Tûsî, *Ahlâk-ı Nâsirî*, 240-242.

46 Tûsî, *Ahlâk-ı Nâsirî*, 229. Ayrıca ahlâk eserlerinde çocuk eğitimi için bkz. Hatice Toksöz, “Osmanlı Klasik Dönem Ahlâk Eserlerinde Çocuk Eğitimi”, *Osmanlı Dünyasında Çocuk Olmak*, Haşim Şahin-Nurdan Şafak (Ed.), (İstanbul: Dem Yayınları, 2012), 53-94.

47 Kınalızâde, *Ahlâk-ı Âlâî*, 189^a. Söz konusu alıntı Tûsî yoluyla İbn Sînâ'ya dayanmaktadır. Bkz. İbn Sînâ, *es-Siyâsetü'l-Menziliyye*, *Ahlâk-ı Âlâî*, 256-257.

48 Kınalızâde, *Ahlâk-ı Âlâî*, 189^a-190^b. Krş. İbn Sînâ, *es-Siyâsetü'l-Menziliyye*, s. 257; Tûsî, *Ahlâk-ı Nâsirî*, 248.

köle ve cariye satın alınırken bazı hususlara dikkat edilmesi gerektiğini vurgular.⁴⁹

Görüldüğü üzere Kınalızâde, köle ve cariye konusunda seleflerini takip ederek, genel hatlarıyla onlardan aldığı görüşlerle yetinmiş, konuya dair kendine özgü düşüncelere pek yer vermemiştir. Anlaşıldığı kadarıyla Kınalızâde'nin bu görüşlere itirazı yoktur. Neredeyse insanlık tarihinin ilk dönemlerinden bu yana, çoğu toplumun vazgeçemediği ya da vazgeçmek istemediği bir olgu olan köleliğin, Kınalızâde'nin yaşadığı Osmanlı toplumunda da var olduğu bilinmektedir.⁵⁰ Dolayısıyla Kınalızâde'nin, refah seviyesi yüksek bir hayat sürmesinin de etkisiyle yaşadığı toplumda var olan genel kabulün etkisinden kurtulamadığı anlaşılmaktadır. Ancak bu gerçeğin, insanlık onuru ve saygınlığına yakışmayan kölelik ve cariyelik uygulamalarını ve bu uygulamaların meşru ve olağan bir şeymiş gibi özellikle de ahlâk kitaplarında işlenmesini kabul edilebilir kılması mümkün değildir. Kölelere çok iyi muamelede bulunulması veya Osmanlı toplumunda olduğu gibi onların neredeyse ailenin bir ferdi olarak kabul edilmesi gibi müspet tutum ve davranışlar ne yazık ki bu olumsuz tabloyu değiştirmemektedir. Çünkü insanın sahip olduğu en temel değer ve haklardan bir tanesi özgürlüktür. Bu bağlamda, bazı hassas konularda genelin aksine kendi görüşlerini açıkça ifade eden Kınalızâde'den beklenen, köleliği normal bir durum gibi karşılayıp onun daha uygulanır hale gelmesi adına tavsiyelerde bulunmak değildir. Aksine bu tür uygulamaların insana reva görülemeyeceği, nitekim Kur'an ve sünnetin kölelik ve cariyeliği bir realite olarak kabul etmekle birlikte bu uygulamaların ortadan kaldırılması için tavsiyelerde bulunduğunu aktarmasıydı. Ancak Kınalızâde için böyle bir tutum söz konusu değildir.

Yönetimi itibariyle babanın sorumluluk alanı içinde değerlendirilen *servet (mal ve para)*, ailenin rükünlerinden biri olarak kabul edilmekte ve devamı açısından zorunlu sayılmaktadır. Bu bağlamda daha önce geçtiği üzere gıda maddesi biriktirmenin gerekliliği ve paranın ekonomideki yeri ve öneminden bahseden Kınalızâde, servet konusunu *gelir, koruma* ve *harcama* olmak üzere üç açıdan incelemektedir.

49 Geniş bilgi için bkz. Kınalızâde, *Ahlâk-ı Âlâî*, 191^a-192^b. Krş. Tûsî, *Ahlâk-ı Nâsrî*, 249-252; Devvânî, s. 223-228.

50 Konuya dair bilgi için bkz. Mehmet Akif Aydın, Muhammed Hamidullah, "Köle," *Tükiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yay., 2002), 26:237-246; Nihat Engin, "Köle (Osmanlılar'da Kölelik)," *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yay., 2002), 26:246-248.

Gelir açısından: Kınalızâde, gelir kaynağı olarak görülen mesleklerin üç farklı tasnifinden bahsetmektedir. Birinci tasnifte bir tarafta kazanma ve seçimle elde edilen meslekler olarak *ticaret* ve *sanat* yer alırken, diğer tarafta kazanma ve seçimin etkisinin olmadığı *hibe* ve *miras* gelir kaynağı olarak yer almaktadır. İkinci tasnife göre *ticaret*, *ziraat* ve *sanat* gelir kaynağı olan meslekler iken, üçüncü tasnifte bunlara ek olarak *memurluk* (*imâret*) eklenmiştir. Bu gelir yollarından hangisinin daha iyi olduğu ayrı bir ihtilaf konusu olmuştur. Bazıları ticaret derken, özellikle son dönemlerde ziraatın ön plana çıkarıldığı ifade edilmiştir. Hatta bir dönem Osmanlı toplumunda ticaret ve sanatla uğraşmanın iyi karşılanmadığı aktarılmıştır.⁵¹ Kınalızâde, gelir elde edilirken şu üç şarta dikkat edilmesi gerektiğini söylemiştir: (i) Haksızlık ve zulümden kaçınmak. Başkasını oyuna getirerek malını almak bunun örneğidir. (ii) Utanç verici işlerden uzak durmak. Örneğin maskaralık ve oyunculukla mal kazanmak. (iii) Zillet kabul edilebilecek işlerden sakınmak. Tuvalet temizliği buna örnek olarak verilmiştir.⁵² Kınalızâde'nin saydığı bu üç kısmın ilk ikisi gerçekten de ahlâkî açıdan doğru gözükmektedir. Ancak üçüncü şıkta verdiği maddeye tuvalet temizlikçilerini örnek olarak vermesi sorunlu gözükmektedir. Her ne kadar Kınalızâde'nin bu tarz işleri Müslüman kişinin saygınlığına ters düştüğünden dolayı doğru görmediği hüsnü zannı yapılsa da günümüzde bu alanlarda çalışan, ev temizliği yapan ya da belediyelerde temizlik işçisi olarak çalışanlar göz önüne alındığında, elinin emeğini yeme noktasında belki de en önde sayılması gereken insanlara haksızlık olarak değerlendirilebilir. Bu açıdan verilen örneğin tartışmalı olduğu kabul edilmelidir.

Koruma açısından: Malın korunması öncelikle artmasına yani kâr getirmesine bağlıdır. Aksi takdirde zorunlu harcama ve yapılacak yardımlar malın bitmesine ve ailenin sıkıntıya girmesine sebep olur. Bu bağlamda malın korunması için bir takım hususlara dikkat etmek gerekmektedir. *Birincisi*, gelirin giderden çok olması gerekir. Çünkü gelir her zaman elde edilemeyebilir, bu nedenle arta kalan bir kısmın olması iyidir. *İkincisi*, korumaya gücünün yetmediği veya kâr getirmeyecek nitelikte olan malları saklamamak. *Üçüncüsü* ise sürekli kâr getirici ve rağbet gören malları tercih etmek.⁵³

51 Geniş bilgi için bkz. Kınalızâde, *Ahlâk-ı Âlâî*, 161^b; Oktay, *Kınalızâde Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alâî*, 336-337.

52 Kınalızâde, *Ahlâk-ı Âlâî*, 161^b-162^a. Krş. Tûsî, *Ahlâk-ı Nâsırî*, 214.

53 Kınalızâde, *Ahlâk-ı Âlâî*, 162^b-163^b. Krş. Tûsî, *Ahlâk-ı Nâsırî*, 216.

Gider açısından: Şüphesiz servetin elde edilmesi ve korunması kadar nereye harcanacağı ya da harcarken nelere dikkat edileceği önem arz etmektedir. Bu açıdan Kınalızâde öncelikle harcama yapılırken şu davranışlardan uzak durulması gerektiğini hatırlatır: (i) Cimrilik, (ii) israf, (iii) gösteriş, şöhret, kibir ve (iv) insanları minnet altında bırakmak. İster bu, kişinin ailesi isterse başkası olsun.

Karşılaştırma ve Sonuç

Aile ahlakı kavramı her ne kadar Kınalızâde odaklı olsa da İslam ahlak felsefesindeki meşhur kullanımına binaen başlık *aile ahlakı* şeklinde adlandırılmıştır. Zira Aristoteles'in literatüründe böyle bir kullanım yoktur. Hatta onun, aile konusuna ayırdığı bir kitap ya da bölüm de mevcut değildir. Bu bağlamda sadece onun, eserlerinde dağınık halde bulunan aileye ilişkin görüşlerinden bahsedilebilir ki burada yapacağımız değerlendirmeler de bu bilgiler üzerinden olacaktır. Bu kısıtlılığa rağmen çalışmamız açısından önemli çıkarımların yapılabileceğini söylemek yanlış olmayacaktır. Kınalızâde'ye dönüldüğünde, Aristoteles'in aksine onun aile ahlakı konusunda özel bir kitap olmasa da uzunca bir bölüm kaleme aldığı görülmektedir. Bu farklılık bağlamında çalışmanın daha sistematik olması için yapılacak karşılaştırma da Aristoteles'in görüşleri çerçevesinde olacaktır. Bu çerçevede öncelikle, *aile ahlakı* bağlamında Aristoteles'in, İbn Sînâ ve Tûsî üzerinden Kınalızâde üzerindeki dolaylı etkisinin varlığını ortaya koyacağını umduğumuz *benzer görüşleri* ortaya koyalım.

Ailenin doğal bir yapı olması: Aristoteles ve Kınalızâde'nin görüşleri incelendiğinde ilk olarak aileyi, insanın *üreme, beslenme ve kendini koruma* gibi içgüdülerin ortaya çıkardığı doğal ve sosyal bir yapı olarak kabul ettikleri görülmektedir. Bu bağlamda Aristoteles aileyi, *günlük ihtiyaçların karşılanması için doğa tarafından oluşturulmuş topluluk*⁵⁴ olarak tanımlamaktadır. Bu yapının altında bulunan erkek, kadın ve köle, üreme ve kendini koruma içgüdüsünün gereği olarak ailede bulunmaktadır. Kınalızâde ise bu konuda, neslin devamı bağlamında üreme ve yiyecek ihtiyaçlarının karşılanması için beslenme içgüdüleri üzerinde durmaktadır. Ayrıca barınma ihtiyacına da vurgu yapmaktadır. Bu bağlamda iki düşünürde de aile, insanın sosyal bir varlık (zoon politikon) olmasına dayanmaktadır.

54 Aristoteles, *Politika*, I, 2; Ross, *Aristoteles*, 369.

Ailenin unsurları (erkân-ı menzil): Aristoteles aileyi oluşturan dört unsurdan bahsetmektedir. Bunlar; *Efendi ile köle, koca ile karı, baba ile çocuklar ve para işleridir.* Aristoteles ev yönetimi çerçevesinde özellikle kölelik ve aile ekonomisi üzerinde dururken, evlilik (kocalık) ve babalık hakkında daha az değerlendirme yapmaktadır. Kınalızâde'de ise küçük farklar olmakla beraber Aristoteles'in saydığı unsurların beş madde halinde ifade edildiği görülmektedir: *Baba, anne, çocuk, hizmetçi ve gıda (servet, para).* Görüldüğü üzere adlandırmalar farklı olsa da temelde bir aynılığın olduğunu söylemek mümkündür. Eğer farklılık olarak kabul edilecekse sadece, Aristoteles'te sayılan kölenin yerini burada hizmetçinin aldığı söylenebilir. Kınalızâde ailenin unsurları olarak saydığı bu maddeleri, Aristoteles'in aksine görevleri ve gereklilikleri bağlamında geniş bir şekilde ele almıştır.

Baba ve ev yönetimi: Aristoteles ve Kınalızâde evin yönetimini babaya vermiştir. Aristoteles'e göre aile bireyleri hür olmakla beraber, hakimiyet koca ve babaya aittir. Kadına yönetimde yer yoktur. Erkek kadına göre bu konuda daha yetenekli ve üstün yaratılmıştır. Kınalızâde ise yönetici olarak erkeğe öncelik verse de kadına yönetimde yer vermiştir. Kadın, kocası olmadığı zaman onun vekili, diğer zamanlarda ise danışmanı olarak aileye karşı sorumludur. Dolayısıyla anne (kadın) Kınalızâde'ye göre ailenin önemli bir üyesi ve parçasıdır. Aristoteles anne sevgisi bağlamında kadına dair bazı olumlu düşüncelere sahip olsa da genel itibarıyla Kınalızâde'nin düşüncelerinin gerisinde kalmıştır. Diğer taraftan bu farklılığa rağmen Aristoteles ve Kınalızâde'nin anne-baba sevgisinin en yüce sevgi olduğu ve Tanrı sevgisine yaklaştığı yönündeki benzer düşünceleri dikkat çekicidir.⁵⁵

Köle ve hizmetçiler: Aristoteles'te köle üzerinden giden düşüncelerin Kınalızâde'de genel olarak hizmetçi kavramı üzerinden işlendiği görülmektedir. Aslen bir farkın olmadığını düşündüğümüz bu durumu, hukukî bir takım farkları göz önüne alarak kesin bir şekilde ifade etmekten kaçınıyoruz. Ayrıca hizmetçi dışında zaten köle ve cariyelerin de bu kapsamda örtülü olarak değerlendirildiği gerçeğini kaçırmamak gerekmektedir. Bu çerçevede adı ne olursa olsun Aristoteles ve Kınalızâde'nin köleliği tabii bir olgu olarak gördükleri anlaşılmaktadır. Gerçi Kınalızâde ifadelerinde Aristoteles kadar keskin ve aşırı değildir. Aristoteles köleliğin gereği noktasında çok katıdır ve onları insan olarak da görmez. Ona göre köleler canlı araç olarak

55 Özellikle İslam düşüncesinde ailede sevgi konusuna dair geniş bilgi için bkz. Hatice To - söz, *İslâm Düşüncesinde Sevgi Teorileri*, (Ankara: Nobel Yayınları, 2016).

mal-mülk statüsündedirler. Bundan kurtulamazlar da. Çünkü doğa onları böyle yaratmıştır. Ne zaman ki kölelerin yaptığı işleri makinalar yapmaya başlar, o zaman kölelik sona erer. İfade edilen bu düşüncelerin biraz daha yumuşak ifadelerle Kınalızâde'de yer aldığını söyleyebiliriz. Onları ailenin birer üyesi olarak görmek ve iyi davranmak gerektiği gibi. Gerçi Aristoteles de arada böyle cümleler sarf etmektedir. İlgi çekici olan, Aristoteles'in köleler için kullandığı *canlı araç* kavramının, Kınalızâde'de ve dolayısıyla selef ve kaynaklarında da yer almasıdır. Bu açık bir şekilde Aristoteles'in kölelik konusundaki etkisini göstermektedir.

Ortaya konan bu düşüncelerin ortaklığında Aristoteles ve Kınalızâde'nin soylu ve zengin bir aile ve yaşantıya sahip olmalarının etkisi olduğunu düşünüyoruz. Nitekim hizmetçilik ya da kölelik yapan ya da bunlarla yakınlığı olan birisinin bu konularda bu kadar rahat konuşması mümkün gözükmemektedir. Kölelik her ne kadar bir olgu olarak önümüzde dursa da böyle büyük filozof ve âlimlerin yaşadığı toplumun etkisinden kurtulamamış oldukları ve köleliği içselleştirdikleri söylenebilir.

Para ve aile: Aristoteles'in aile konusunda üzerinde durduğu en dikkat çekici şey paraya dair görüşleridir. Bu nedenle o, aile incelemesini *oikonomia* (ev yönetimi/aile ekonomisi) üzerinden başlatmıştır. Aristoteles'e göre mülk ailenin, mülk edinme de aile ekonomisinin bir parçasıdır. Çünkü belli bir düzeyde servet olmadan ne yaşamın kendisi ne de iyi yaşam mümkün olabilmektedir. Ancak Aristoteles *oikonomia* ile *krematistik*'i (kazançbilim) birbirinden ayırmaktadır. Oikonomia amacı ailenin geçimi ve mutluluğu olan masum bir faaliyeti ifade ederken krematistik, amacı zenginlik olan aşırı para ve mal hırsına dayalı ticarettir. Burada faiz ve tefeciliği örnek olarak veren Aristoteles'in aslında kötü ve haksız kazanç sağlayan ve belki aşırı kârla yapılan ticaretten muzdarip olduğunu söylemek mümkündür. Bu bağlamda para kazanma ev yönetiminde bir araç iken, diğerinde amaç haline gelmiştir. Oysa ailede önemli olan para değil insandır.

Aristoteles için ifade edilen bu görüşlerin büyük bir kısmı Kınalızâde'nin görüşleri olarak da sayılabilir. Bu açıdan yeniden onun görüşlerini ortaya koymaya gerek yoktur. Belki Kınalızâde sadece ailenin, ekonomiye bu kadar dayandırılmasına itiraz edebilirdi diye düşünüyoruz. Ancak onun parayı (gıda) ailenin beş unsurundan biri olarak sayması ve aile ahlakı

ilminin tanımına katması⁵⁶ yine de ekonomiyi ailenin önemli bir parçası olarak gördüğünü ortaya koymaktadır. Aristoteles'e nazaran para konusuna *gelir*, *koruma* ve *harcama* başlıkları altında geniş yer veren Kınalızâde, her ne kadar ticaret ve para kazanma hususunda Aristoteles'ten ayrılmış gözükse de bunları amaç değil araç olarak görmesi ve daima dürüstlüğü ve haklı kazancı tavsiye etmesi görüşlerin birleştiğine işaret etmektedir. Bunun ötesinde yapılan geniş açıklamalarda bir takım farklılıkların olduğu da bir gerçektir. Verilen bu bilgileri çalışmamız açısından değerlendirecek bu düşünceler, bazı hususlarda Aristoteles'in Kınalızâde üzerinde dolaylı bir etkisinin olduğunu göstermektedir.

Buraya kadar saydıklarımız ortaya konan benzer düşünceleri ifade ediyordu. Bununla beraber bazı farklılıklar yeri geldikçe yukarıda ifade edildi. Şimdi ise aile ahlakı noktasında uygulanan yöntem farklılığını izah edelim. Aristoteles'in aile ahlakına dair ortaya koyduğu sınırlı bilgilerin bir benzerinin Kınalızâde'de olduğu bu karşılaştırmalarla birlikte anlaşılmalıdır. Onların asıl ayrıldığı nokta konunun yöntem ve hacmine dairdir. Bu bağlamda Kınalızâde'nin İslam ahlak felsefesinde önemli yer etmiş olan aile ahlakı konusuna selefleri gibi büyük önem verdiği görülmektedir. Özellikle onun aile ahlakını *ilm-u tedbîrî'l-menziel* olarak ifade etmesi ve görmesi konuya verdiği önemi ve değeri göstermesi açısından önemlidir. Kınalızâde Aristoteles'in eserinde çok az değindiği evlilik ve babalık konularına ve bunlarla beraber aile bireyleri konusuna uzun bir şekilde değinmiştir. Yine aile bireylerinin birbirlerine karşı sorumluluk ve hakları İslam ahlak anlayışı çerçevesinde ayrıntılı olarak işlenmiştir.

Son olarak *çocuk eğitimi* açısından Aristoteles ve Kınalızâde'yi değerlendirecek olursak, konuya ayrılan yer ve içerik bakımından aile ahlakı adına söylenen farklılıkları aynen tekrar etmek gerekmektedir. İslam çocuk eğitimi anlayışının etkin olduğu Kınalızâde düşüncesinde konu, geniş bir şekilde ve dini referanslarla ele alınırken, Aristoteles'te konu sınırlıdır. Kınalızâde, çocuk eğitimi konusunu doğumdan başlatmak üzere, doğum sonrası, çocukluk ve gençlik olarak dönemler itibarıyla geniş bir şekilde işlemiştir. Çocuğun giyim kuşamından, yeme-içme adabına ve konuşma adabına kadar birçok konuya yer vermiştir. Aristoteles ile Kınalızâde'nin eğitim konusun-

56 Kınalızâde'ye göre aile ahlakı ilmi; "aile bireyleri arasında düzen ve tertibin nasıl kurulacağını ve aile geçiminin en iyi şekilde nasıl yapılacağını bilmeye yarayan ilimdir." Kınalızâde, *Ahlâk-ı Âlâî*, 158°.

da ayrıldığı en temel nokta, Aristoteles'te eğitimin devlet eliyle yapılması gerektiği düşüncesidir. Ona göre çocuk eğitimini devlet üstlenmeli ve denetçiler yoluyla eğitimler sıkı takip edilmelidir. Çünkü eğitim, bireylere ve ailelere bırakılamayacak kadar önemli bir konudur. Kınalızâde'de ise eğitim aileden başlar ve en büyük sorumluluk anne ve babaya aittir. Daha sonra ise iyi bir öğretmen eşliğinde devam eder. Son olarak, Aristoteles'te yer alan nüfus planlaması ve sakat ceninin alınması düşüncesinin Kınalızâde'de yer almadığını bir farklılık olarak ifade edebiliriz. Bu farklılıkların belirlenmesinden sonra Aristoteles ve Kınalızâde'nin çocuk eğitimi konusundaki ortak görüşlerine bakalım.

Aristoteles'te evlilik konusuyla iç içe işlenen çocuk eğitimi ve sağlığı, eş seçimi ve evlilik yaşının tespitiyle başlatılmaktadır. Uygun yaşlarda yapılmayan evliliğin çocuklarda sorun yaratabileceğini belirtmiştir. Coğrafi şartların (rüzgârlar) çocuk cinsiyetini belirlediği yönündeki düşüncesini toplum etkisine bağlamak mümkündür. Kınalızâde'ye bakıldığında onun da eş seçiminin önemine değindiği görülmektedir. Ona göre bu husus, çocuğun sonraki eğitimi açısından önemlidir. Sonraki dönemde çocuğun iyi beslenmesi gerektiği ve şarap gibi içeceklerden uzak tutulması gerektiği fikri benzer görüşler olarak dikkat çekmektedir. Yine çocuklara kötü şeylerin seyrettirilmemesi veya izlettirilmemesi iki filozof tarafından önerilmektedir. Kötü davranış sergiledikleri takdirde uygun bir şekilde cezalandırılmaları gerektiği fikri de ortak gözükmektedir. Kınalızâde çocuğun kötü insan ve ortamlardan uzak tutulması gerektiğini ifade ederken, Aristoteles bu noktada kölelere işaret eder ve belli yaşlarda çocukların onlardan etkilenmemesi için kölelerden uzak tutulması gerektiğini ifade eder.

Sonuç olarak aile ahlakı bağlamında iki filozof arasında özellikle çocuk eğitimi, aile bireylerinin görevleri gibi konularda bir takım farklar olsa da başta ailenin doğal bir yapı olması, ailenin unsurları (erkân-ı menzil), ailede kölelerin durumu gibi pek çok konuda gerçekten de çok dikkat çekici düşünce benzerliklerine rastlanmaktadır. Bu benzerliklerin en büyük nedenlerinden birisi Kınalızâde'ye, İbn Sînâ, İbn Miskeveyh, ve Tûsî üzerinden tevarüs eden Aristoteles düşünceleridir. Bu bağlamda Aristoteles her ne kadar Kınalızâde'nin doğrudan kaynağı olmasa da onun görüşlerinin sayılan filozoflar yoluyla dolaylı bir etkide bulunduğu açıktır. Ancak bu Kınalızâde'nin tamamen önceki fikirlerden beslendiği ve özgünlük taşımadığı anlamına gelmemelidir. Bu surum diğer ahlak filozofları için de

geçerlidir. Bu bağlamda *Ahlâk-ı Âlâ'î* üzerinde çalışmış olan Koç'un ifadeleri dikkate alınmalıdır:

“Şark ahlak literatürü daima önceki metinleri sarmalayarak teşekkül etme sistemine sahiptir. Miras sürekli tasfiye edilir, ilâvelerle tekmil edilir. Müşterek bir miras telakkisi, bu tür metinlerde müellifler tarafından kaynaklara sürekli atıflar yapmayı lüzumsuz kılar. Müellif, farklı düşündüğü takdirde ayrıldığı noktayı tebarüz ettirir. Bu tür metinler üzerinde yürürken, modern referans sistemini aramak beyhudedir ve bu klasik metinlerin geldiği geleneği dikkate almamaktır. Şüphesiz orijinalite, terkipte, ifade ve ilavededir.”⁵⁷

Kaynakça

- Aristoteles. *Nikomakhos'a Etik (Ethika Nikomakheia)*. çev. Zeki Özcan. Bursa: Sentez Yayınları, 2014.
- Aristoteles. *Nikomakhos'a Etik*. çev. Saffet Babür. Ankara: Bilgesu Yayınları, 2012.
- Aristoteles. *Politika*. çev. Mete Tunçay. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2014.
- Arlene W. Saxonhouse. “Family, Polity & Unity: Aristotle on Socrates' Community of Wives”, *Polity*, sy. 15 (1982).
- Ateş, Süleyman. *Kur'an'a Göre Evlenme Ve Boşanma*. İstanbul: Yeni Ufuk Neşriyat, 1998.
- Aydın, Mehmet Akif; Hamidullah, Muhammed. “Köle”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 26: 237-246. Ankara: TDV Yay., 2002.
- Aydın, Mehmet Şevki. “Kınalızâde Ali Efendiye Göre Kız Çocuklarının Eğitimi”. *Osmanlı Dünyasında Bilim Ve Eğitim Milletlerarası Kongresi Tebliğleri*. İstanbul: IRCICA, 2001.
- Bayraklı, Bayraktar. *İslâm ve Eğitim*. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2015.
- Çağrı, Mustafa. “Tedbîrü'l-Menzil”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 15: 260-261 Ankara: TDV Yay., 2011.
- Demirkol, Murat. “Ahlâk-ı Alâ'î'nin Ahlâk Felsefesi Literatürü İçindeki Yeri ve Özgünlüğü”. *Eskiye*. sy. 33 (2016): 51-78.
- Demirkol, Murat. *Nasîreddin Tûsî'nin Ahlâk Felsefesine Etkisi*. Ankara: Fecr Yayınları, 2011.

57 Mustafa Koç, *Giriş (Ahlâk-ı Alâ'î İçerisinde)*, (İstanbul: Klasik Yayınları, 2007), 8.

- Devvâni, Celâleddin. *Ahlâk-ı Celâli*. Leknev: Matbaa-i Münşi Nevl-i Kışver, 1334.
- Doğan, Hüseyin. *Karakter ve Kişilik Oluşumunda Anne Sütünün Rolü*. 2016. http://www.tavsiyeediyorum.com/makale_17206.htm(25.05.2017)
- el-İsfehanî, Ragıp. *İnsan/İki Hayat İki Saadet*. çev. Mevlüt F. İslamoğlu. İstanbul: Pınar Yayınları, 1996.
- Engin, Nihat. "Köle (Osmanlılar'da Kölelik)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 26: 246-248. Ankara: TDV Yay., 2002.
- Gafarov, Anar. *Nasîrüddin Tûsî'nin Ahlak Felsefesi*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2011.
- Güngör, Erol. *Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1998.
- Hançerlioğlu, Orhan. "Krematistik". *Felsefe Ansiklopedisi*. 3: 336. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993.
- Hançerlioğlu, Orhan. "Oikonomia". *Felsefe Ansiklopedisi*. 4: 294. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993.
- Heath, Malcolm. "Aristotle on Natural Slavery". *Phronesis*. sy. 53 (2008): 243-270.
- İbn Sînâ. *es-Siyâsetü'l-Menziliyye*. Abdülemir Z. Şemseddin (Ed.). El-Mezhebü't-Terbevü'inde İbn Sînâ. Beyrut: Daru'l-Kitabi'l-Alemî.
- Kaya, Mahmut. *İslam Kaynakları Işığında Aristoteles ve Felsefesi*. İstanbul: Ekin Yayınları, 1983.
- Kınalızâde Ali Çelebi. *Ahlâk-ı Âlâ'î*. haz. Mustafa Koç. İstanbul: Türkiye Yazma Eserleri Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2014.
- Kınalızâde Ali Çelebi. *Ahlâk-ı Alâî* (Günümüz Türkçesiyle). sad. Murat Demirkol, Ankara: Fecr Yayınları, 2016.
- Koç, Bozkurt. "Çocuğun Dini Gelişiminde Rol Model Olarak Anne ve Baba". *Dinî Araştırmalar*. sy. 11/31 (2008): 49-60.
- Koç, Mustafa. *Giriş (Ahlâk-ı Alâî İçerisinde)*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2007.
- Köse, Ali. "Ahlâk-ı Âlâ'î'nin İkinci Kitabı İlmü Tedbîri'l-Menzil'de Eğitim". Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 1998.
- Mâverdi. *Edebü'd-Dünyâ ve'd-Dîn*. şerh. Muhammed Kerim Racih. Beyrut: İkra Yayınları, 1985.

- Ocak, Hasan. "İslâm Ahlâk Felsefesinde Et-Tedbîru'l-Menzil/Ev İdaresi Kavramı". *Journal of Intercultural and Religious Studies*. sy. 6 (2013): 85-118.
- Oktaç, Ayşe Sıdıka. *Kınalızâde Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alâî*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2015.
- Orman, Sabri. "İlm-i Tedbîr-i Menzil Oikonomia ve İktisat". *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi 1*. Ankara: Aile Araştırma Kurumu, 1992.
- Öztürk, Hüseyin. *Kınalızâde Ali Çelebi'de Aile*. Ankara: Aile Araştırmaları Kurumu Başkanlığı Yayınları, 1990.
- Ross, W. D.. *Aristoteles*. çev. Ahmet Arslan. İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2011.
- Şengün, Mustafa. "Ahlak Gelişimin Psiko-Sosyal Dinamikleri". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. sy. 23 (2007): 201-221.
- Toksöz, Hatice. *İslâm Düşüncesinde Sevgi Teorileri*. Ankara: Nobel Yayınları, 2016.
- Toksöz, Hatice. "Osmanlı Klasik Dönem Ahlâk Eserlerinde Çocuk Eğitimi". *Osmanlı Dünyasında Çocuk Olmak*. edt. Haşim Şahin-Nurdan Şafak. İstanbul: Dem Yayınları, 2012.
- Turan, İbrahim. "Osmanlı Dönemi Ahlak Kitaplarında Aile Ahlakı: Ahlâk-ı Âlâî Örneği". *Uluslararası Kınalızâde Ailesi Sempozyum Bildiriler Kitabı*. Isparta: SDÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2014.
- Tûsî, Hâce Nasîruddin. *Ahlâk-ı Nâsırî*. tsh. Siyavuş Hoşdıl. Tahran: Müessesesi-İ İntişarat-ı Ferâhânî, 1389.
- Tûsî, Hâce Nasîruddin. *Ahlak-ı Nâsırî*. çev. Anar Gafarov, Zaur Şükürov, İstanbul: Litera Yayıncılık, 2007.
- Yavuzer, Haluk. *Çocuk Psikolojisi*. İstanbul: Remzi Yayınları, 2012.
- Ziya, Yusuf. "İstanbul'da Yetişen İlk Filozoflarımızdan Kınalızade Ali Efendinin "Terbiye/Eğitim" Hakkında ki Fikir ve Görüşlerine Bir Bakış". sad. Mustafa Bulut. *Hikmet Yurdu*. sy. 8 (2015): 298-299.